mei '82
18-2

Heemtijdinghen

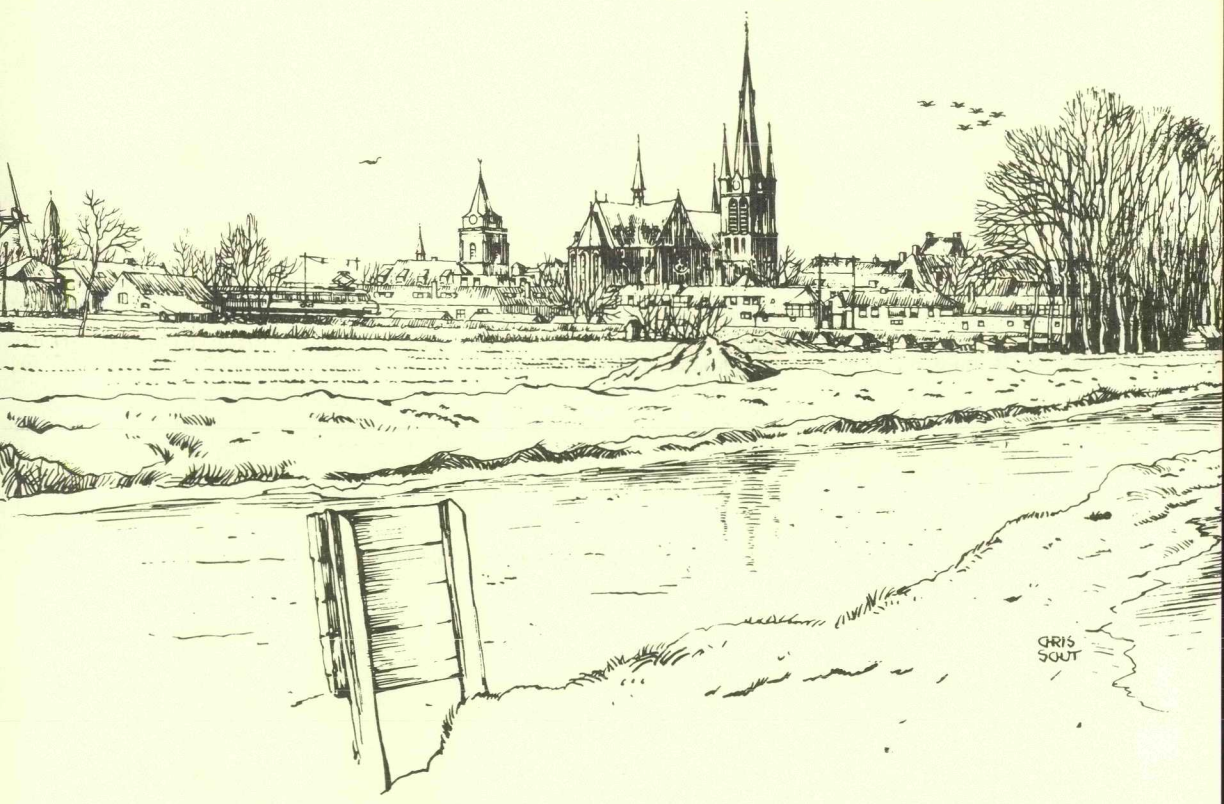

Heemtijdinghen

Orgaan van de STICHTS-HOLLANDSE HISTORISCHE VERENIGING

Redactie: L.Cl.M. Peters, 's-Gravensloot 117, 3444 BJ Woerden, tel. 03480-13891.
G.J.A. Beerthuizen-van Kooten, Montfoort, C.J.W. Gravendaal, Woerden.

Verschijnt 4 keer per jaar.

Verenigingsbestuur:

N. Plomp	Hoge Rijndijk 55, 2415 AD Nieuwerbrug	voorzitter
F.A.L. de Goederen	Linschoten	vice-voorzitter
L.Cl.M. Peters	's-Gravensloot 117, 3444 BJ Woerden tel. 03480-13891	secretaris
A.J. Straver	Leidsestraatweg 120, 3443 BZ Woerden	penningmeester
Mevr. G.J.A Beerthuizen-van Kooten	Montfoort	lid
J. Schut	Driebruggen	lid
J.G.M. Veenboer	Woerden	lid

Gironummer penningmeester 33 07 97
Bankrelatie: Rabo-bank Woerden, rek. no. 15.83.22.967.

Voor het aanmelden van nieuwe leden en adreswijzigingen wende men zich tot Mevr. G.J.A. Beerthuizen-van Kooten, Lange Kerkstraat 4, 3417 HJ Montfoort, tel. 03484-3850.
Voor bestellingen van boekwerken en losse nummers van Heemtijdinghen wende men zich tot A.J. Straver, Leidsestraatweg 120, 3443 BZ Woerden, tel. 03480-15622.
Kosten abonnement Heemtijdinghen/lidmaatschap f 20,— per jaar.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan.

Fietstochten

In juli 1977 (Heemtijdinghen 13e jrg. no. 2) publiceerde de heer J.W.C. van Schaik een fiets/wandelroute onder de titel „Bezienswaardigheden langs het riviertje de Lange Linschoten tussen Linschoten en Oudewater". Een jaar later maakte hij ten behoeve van onze lezers wederom een route, welke hij de titel meegaf „Bezienswaardigheden tussen Linschoten en Montfoort". Beide routes bestrijken een gedeelte van ons werkgebied ten zuid-oosten van Woerden.
Het doet ons genoegen dat wij u nu, dankzij de inspanningen van een drietal auteurs, drie fietstochten kunnen aanbieden uit een heel ander gedeelte van ons gebied. De routes, welke u thans aantreft bevinden zich in de gemeenten Woerden, Bodegraven, Driebruggen, Kamerik en in een klein gedeelte buiten ons werkgebied, n.l. de gemeente Reeuwijk.
Wij wensen u met de zomer voor de deur veel genoegen aan deze bijzonder mooie tochten.

de redactie.

★ ★ ★ ★

Fietsen door de gemeenten Woerden, Bodegraven, Driebruggen en Reeuwijk

door J. Schut

Woerden — Barwoutswaarder — Bekenes — Weipoort — Laageind — Rijwielpad — Oukoopse Dijk — Hekendorp — Driebruggen — Westeinde — Waarder — Molendijk — Nieuwerbrug — Tol — De Bree — Rietveld — Woerden.

Deze route heeft een lengte van ongeveer 40 km. We beginnen in Woerden, maar u kunt natuurlijk vanuit elke genoemde plaats starten.

Korte karakteristiek van het landschap
Een groot deel van de tocht gaat door een echt Hollands polderlandschap, een grote open ruimte met vooral graslanden. Deze grote groene vlakte is, in tegenstelling tot wat velen denken, die niet vertrouwd zijn met dit gebied, allerminst saai om te zien. Eerder is het een gebied voor fijnproevers, dat pas geleidelijk aan ons zijn schoonheid meedeelt en laat ervaren.
Bovenal valt de hand van de mens te onderkennen. Sloten en weteringen doorsnijden het groene oppervlak, een enkel boezemgemaal of een wipwatermolen steekt boven een boezemkade uit. Bosjes „boerengerieфhout" liggen her en der verspreid, baggerhopen de zgn. stalen liggen langs de sloten. Op de dammen, die het mogelijk maken andere percelen te bereiken staan grotere en kleinere hekwerken. De ruimtelijke werking van het landschap wordt nog vergroot door de houtkaden, begroeid met hoog en laaggroeiend houtgewas, en de polderwegen die de polder doorsnijden en vaak omzoomd zijn met wilg en els.
De graslanden vertonen al naar gelang het seizoen een andere kleur. De situatie in het gebruik van de graslanden is de laatste decennia drastisch veranderd.
De weilanden die het dichtst bij de boerderij lagen, de zgn. huisweiden werden vanouds het meest permanent betreden, begraasd en bemest. Over de weteringen en de polderkaden lagen de ver van de hofstede gelegen hooilanden.
De beweiding is tegenwoordig over het hele gebied intensiever geworden. Mede door allerlei cultuurtechnische ingrepen zoals polderpeilverlaging en het gebruik van kunstmest heeft er een grote nivellering plaatsgevonden in de botanische samenstelling van het weidegebied.
Relicten van de vroegere plantenrijkdom vinden we nog op een aantal plaatsen.
Dotterbloemen, pinksterbloemen, koekoeksbloemen en gele lis zijn gelukkig nog niet zeldzaam geworden.

Zomaar een eenvoudig hekwerk maakt eveneens deel uit van het landschap.

Boerderijen, grote en kleine monumenten completeren en stofferen een op vele plaatsen aantrekkelijk landschapsbeeld.

Het fietsen van deze route kan in elk seizoen aanbevolen worden.
Een prettige fietstocht toegewenst.

Tussen de beschrijvingen en historische achtergronden, staat aangegeven hoe u moet rijden. Echte fietspaden zijn in deze route bijna niet aanwezig. Goed uitkijken dus en letten op het overige verkeer.

Vanuit Woerden kiest u komende van de Boerendijk de richting Barwoutswaarder, hetgeen mogelijk is over de Hoge Rijndijk of over het Jaagpad.

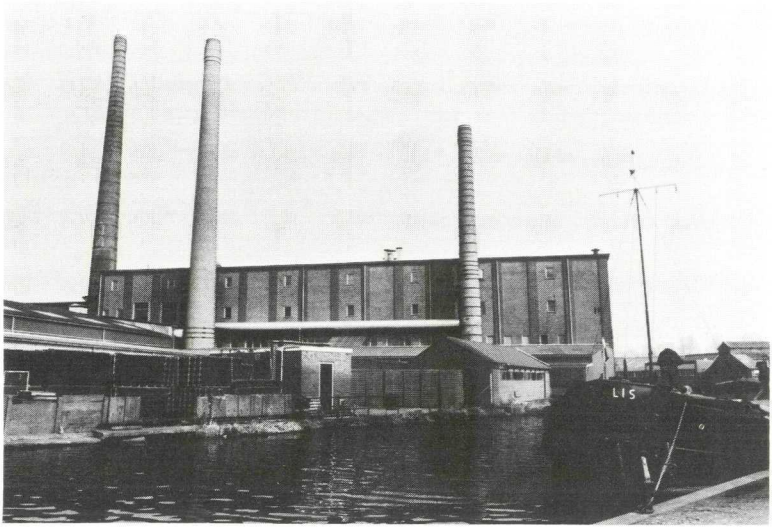

„Woerdensche Dakpannen aan de Oude Rijn" gezien naar het noord-oosten.

Aan de noordzijde van de Oude Rijn staat de fabriek de „Woerdensche Dakpannen".
De steen- en dakpannenindustrie vormde eeuwenlang een belangrijke bron van inkomsten voor stad en ingezetenen. De nabijgelegen jonge rivierkleigronden leverden voldoende grondstoffen voor de steenindustrie.
In de 13e eeuw verschenen daartoe de eerste veldovens. In de daarop volgende vijf eeuwen nam het uitgraven van de stroomruggen ruime vormen aan. De ovencapaciteit nam evenredig toe. In 1350 was een inhoud van 50.000 stenen reeds gewoon. In de 16e eeuw nam zij toe tot 120.000 stenen. Zeer grote ovens met een inhoud van 600.000 stenen werden in de 17e eeuw gebruikt.
De afgevlette klei werd met vletten en pramen naar de langs de Rijn gelegen fabrieken vervoerd. Vreemdelingen stonden vroeger verbaasd te kijken over de menigte van deze bedrijven. De karakteristieke complexen van lage loodsen en hoge schoorstenen zijn in onze streek nagenoeg verdwenen.
Een standaardvorm van de stenen werd in 1388 opgehangen in Woerden, de zgn. poortersvorm, afgekondigd des woensdags na St. Peter. Woerden was de bakermat voor de fabricage ervan. Van hieruit vervoer door heel Holland.

Vanouds lag op de noordoever de wijkgemeenschap „Pannenbakkerijen". Tussen de ovens en de loodsen stonden de arbeiderswoningen. Naar aard en levenswijze vormden zij, nog geaccentueerd door het feit buiten de poorten en wallen van de eigenlijke stad te wonen, een aparte groep mensen. In 1606 werd een keur uitgevaardigd om alle pannenbakkerijen buiten de stad te houden.
Tot in het laatst van de 19e eeuw bleven de straten er onverlicht. De sociale omstandigheden waren in deze buurt onvoorstelbaar ellendig. Geen wonder dat de cholera-epidemie van 1866-1870 hier veel slachtoffers maakte en de tuberculose doorlopend haar tol eiste.

Het beeld wordt eerst beheerst door de silo's van AB en de Rijnstreek. De granen die hier tot veevoer verwerkt worden, veroorzaken een wat zoetige geur. De veevoedermengbedrijven trekken de nodige binnenschepen, wat bij tijden ter plaatse voor een levendig beeld zorgt.

Na de grote AB silo direct links wat van de weg af, een stoomgemaal uit 1881, in de plaats gekomen voor de Langwiekermolen, die omstreeks 1535 gebouwd was.
Zij staat aan het eind van de Langwiekermolenvliet en verzorgde tot 1974 de waterafvoer van de polder Barwoutswaarder met het Oosteinde van Waarder naar de Oude Rijn.

Barwoutswaarder 1. „Rijnvliet", goed onderhouden boerderij uit ca. 1900, met blinden. De boerderij is door de oprukkende nieuwbouw en industrie behoorlijk in de verdrukking gekomen.

Hoge Rijndijk 92. Het voormalige gemeentehuis van Barwoutswaarder. Bij de gemeentelijke herindeling van 1964 komt Barwoutswaarder, met een bevolking van ongeveer 700 zielen en een oppervlakte van 362 ha. aan Woerden.
De naam Barwoutswaarder heeft niets te maken met een „bar" woud of barrebos, het eerste gedeelte draagt in zich de persoonsnaam Berwoud.

Bij de kruising rechts aanhouden. We krijgen nu geleidelijk aan een vrij zicht op de Oude Rijn, eertijds een machtige stroom en belangrijk genoeg om als grensrivier te fungeren voor het Romeinse rijk. Ten westen van Woerden wordt zij vrij breed en biedt in de bochten fraaie vergezichten.

Links de zuiveringsinstallatie van het Groot-Waterschap van Woerden, goed voor het zuiveren van het afvalwater, gelijk aan 30.000 inwoners-equivalenten.
Tussen Barwoutswaarder 41 en 71 liggen een aantal tamelijk geaccidenteerde landerijen. Hierin valt nog het spel te onderkennen van de ongebonden rivier.
Duidelijk is het verschil te zien tussen de weilanden die niet en zij die wel afgevlet zijn ten behoeve van de steenbakkerijen. De laatsten liggen een stuk lager.
Het afvletten gebeurde vooral in de herfst en winter. Het drogen van de stenen geschiedde in de open lucht. De dakpannen werden in open schuren gedroogd. Voor het bakken van de dakpannen werd vettere klei gebruikt dan voor het vervaardigen van de stenen. Plaatselijk herinneren brede vletsloten nog aan het kleivervoer te water.

Ter hoogte van Barwoutswaarder 65, niet en wel afgevlet kleiland.

Opvallend is de ligging van de boerderijen, zij staan niet aan de Rijndijk en zijn pas bereikbaar over lange oprijlanen, die soms een lengte hebben van meer dan 500 meter. We treffen dit verschijnsel aan op verschillende plaatsen tussen Woerden en Bodegraven, met name in de polders Rietveld en De Bree ten noorden en Weiland en Barwoutswaarder ten zuiden van de Oude Rijn.
De hofsteden zijn gebouwd op de grens van de stroomruggronden en het uitgestrekte moerasgebied waar toen de rivier doorheen meanderde. Door de plaatsing van het bedrijf zo te kiezen, kon de boer met de melk- en mestschouwen tot aan het erf varen.
De sloten in de klei en het zand vertoonden nl. neiging tot dichtwellen en waren deshalve het gehele jaar of althans bij lage waterstand in een droge tijd niet bruikbaar geweest.
De woning lag te midden van de landerijen, waardoor de afstand tot de landarbeid geringer werd. Bijkomende voordelen waren een rationeler gebruik van tijd en landbouwgronden. De boomgaarden liggen vaak nu nog op de fluvatiele gronden voor de boerderij, de graslanden achter het bedrijf op het veen.
Niet verwonderlijk is, dat in bovenstaande polders ook de poldergemalen op een afstand van de Rijn staan. Voor de bouw aldaar golden dezelfde argumenten en aanvoersloten behoefden niet extra diep te worden uitgegraven, wat land spaarde.

Rietveld 90. Op de andere oever van de Rijn in de bocht gelegen de hofstede „Acht is meer dan Duizend". Gave boerderij uit 1679 met geblokte ontlastingsbogen. Op de zolderverdieping kruiskozijnen met luiken in de onderramen. Helemaal boven in de gevel een oeuil de boeuf. Het interieur bezat een schitterende tegelwand. Het pand werd in 1981 nogal grondig gerestaureerd.
Barwoutswaarder 73. Direct na deze boerderij ligt de voormalige voorboezem van de Oosteindermolen, gesloopt in 1887. In 1974 vond eerherstel plaats, sindsdien verzorgt een elektrisch vijzelgemaal de bemaling van de polder. Deze afvoertocht ligt een meter hoger dan het polderpeil.
Barwoutswaarder 85. Fraai in het geboomte gelegen 19e eeuwse boerderij. Gebouwd en onderhouden met gevoel voor traditie, zoals we dat elders in onze streek gelukkig nog regelmatig kunnen aantreffen. De windveren zijn wit geschilderd, met hier en daar rode en blauwe accenten.
Barwoutswaarder 87. Boerderij in dezelfde trant als de vorige, iets minder rijk in uitvoering.
Aan de rechterkant langs de Rijn het jaagpad, hier nog niet veranderd in een fietspad.

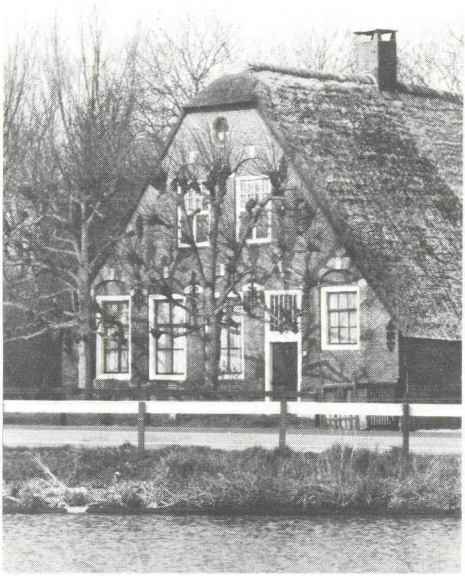

Rietveld 90, vóór de ingrijpende restauratie.

Na een paar bochten Nieuwerbrug. In de oude dorpskern bebouwing aan weerszijden van de weg, die hier erg smal is.
Hoge Rijndijk 14. Oude smederij. Voor alle eigentijds en uit de tijds smeedwerk.
Hoge Rijndijk 8. Aardig woonhuis uit de 18e eeuw. Ingangpartij en kozijnen bovenverdieping van latere datum. Geschulpte knellat onder wolfseind.
Hoge Rijndijk 7. In gebruik als smederij bij nr. 14. Verlaten woonhuis heeft in het bovenlicht van voordeur een levensboom.

U volgt de weg en blijft aan deze kant van de Rijn richting Bodegraven.
Graaf Florisweg 4. Woonhuis uit de 18e eeuw met hoge voorgevel, voordeuromlijsting uit de 19e eeuw in empirestijl.
Weipoort 76. Over de brug van de Dubbele Wiericke aan de rechterkant een woonhuis met klokgevel. Rozetankers in de voorgevel. Zijgevel is ouder en heeft twee kozijnen met negenruiters.
Weipoort 73. Woonhuis met aardig ingangportaal in klassicistische stijl met natuurstenen toegangspalen. Zeer verzorgde dakgoot, geschulpte rand, steunstukken omlijst door gestyleerde meandermotieven.
Weipoort 19. Helaas sterk verwaarloosd boerenerf uit de 17e eeuw. In de gevelsteen het jaartal 1619 waartussen twee gekruiste sleutels. De zijgevel is daar, waar de opkamer is, opgetrokken tot topgevel, waardoor een halve dwarsbouw is ontstaan. Het voordeel van deze bouwwijze is, dat de opkamer zo veel ruimer werd.

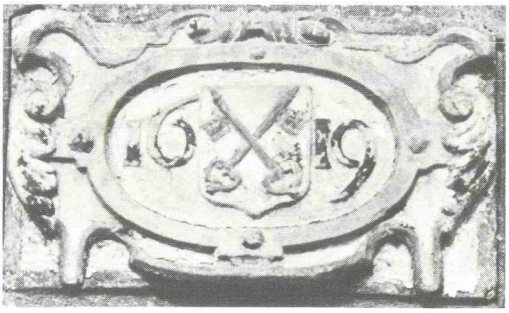

Weipoort 19, gevelsteen met Leidse sleuteltjes.

Aan uw linkerhand ligt de put van Broekhoven. We gaan even voorbij de put linksaf en laten de Oude Rijn achter ons. U fietst nu op de Weiweg. Rechts ligt de Wierickerschans, een vesting uit 1673, aangelegd op bevel van Stadhouder-Koning Willem III na de beruchte tocht van Luxembourg door dit gebied. Goed bewaard zijn gracht en bastions.

De put van Broekhoven

De put ligt in de polder Weipoort. Deze polder was in de jaren 1937-38 het toneel van een zandgraverij op grote schaal ten behoeve van een deel van Rijksweg 12 tussen Den Haag en Utrecht. In het noorden bij de Rijndijk is zij 250 meter breed en in het zuiden ongeveer 100 meter, de lengte bedraagt 700 meter. We stuiten hier op een kleizoom en zijn op de rand van de oude oeverwallen. De diepte van de put is ca. 20 meter. In het midden van de zanderij liep over de gehele breedte een kleilens, die de oppervlakte niet bereikte. Ze was bedekt door een paar meter zand. Er moet daar tijdelijk een eiland in de stroom geweest zijn, want het is begroeid geweest. Alleen daar zijn talrijke eiken gevonden.
De put vormt nu een aantrekkelijk plekje voor mens en dier. Ook bij vogels is zij in trek. Aalscholvers zijn al regelmatige bezoekers bij het heldere visrijke water en zelfs het zeldzame ijsvogeltje is er gesignaleerd. De beste tijd voor observaties ligt in de vroege morgenstond.

Ten oosten van de put ligt de Weipoortse molen, die de Weipoortse polder bemaalt.
De molen behoort tot het type van de wipwatermolen, een type dat al sedert het midden van de 15e eeuw in onze streek voorkomt.
De molen staat op een stenen voet van 90 cm. Hierboven bevindt zich het rieten gedeelte dat vroeger bewoond is geweest. De wieken hebben een vlucht van 27 meter.
De as is van gietijzer en bevindt zich in de kop net als het grootste gedeelte van het overige mechaniek. Het scheprad dat zich buiten de molen bevond is in 1938 vervangen door een stalen vijzel.
Het bovenhuis is geheel groen geverfd en gedekt met dakleer. Aan de voorzijde vinden we verticale planken. Het water uit de lager gelegen polder wordt 130 cm. opgevoerd en in de voorboezem geschept, die in verbinding staat met de Oude Rijn.

De Put met Weipoortse molen. Bij de zandafgraving kwamen fragmenten van o.m. wisent en wolharige neushoorn naar boven.

Komende van de Weiweg rijdt u onder de viaducten van RW. 12 door. U bevindt zich nu in de polder Lange Weide, eertijds bezit van de bisschop van Utrecht en derhalve ook wel bisschopsweide genoemd. Het Laageind doorsnijdt de polder, die relatief laat ontgonnen is, bijna kaarsrecht van noord naar zuid.
De oudste vermelding omtrent de uitgifte van dit gebied vinden we in het testament van bisschop Hendrik van Vianden uit 1267. Het ging om een gebied van „negen en vijftich cleyne hoven" van ieder „20 morgen ende ene viertel", ofwel 1185 morgen, de polders Lange en Ruige Weide omvattend en uitgegeven in erfpacht.
De woeste gronden werden met financiële steun van de bisschop ontgonnen, wat kan betekenen, dat het ontsluitingsproces een moeizame aangelegenheid is geweest.
Uitdrukkelijk wordt bepaald dat elke hoeve „een huus ende enen man" zou moeten herbergen. Kennelijk wilde de bisschop voorkomen dat meerdere hoeven in één hand zouden geraken. Men wilde het hele gebied systematisch in bewoond cultuurland herscheppen en tevens bereiken dat er voldoende pacht werd opgebracht.
In een oorkonde uit 1308 bevestigde bisschop Guy van Utrecht de uitgifte-voorwaarden. Afgezien van tiend en gerecht zal elke kleine hoeve op de zondag na Sint Maarten (11 november) als voorheen drie pond Utrechtse penningen en drie kapoenen moeten opbrengen.
Oude namen voor Lange en Ruige Weide, als zodanig in de 15e eeuw nog in gebruik, zijn Kustwijk en Ondacht, hetgeen betekent „wens, wat men verkiest" en „nooitgedacht", voor de bisschop gezien het financiële voordeel dat hij uit dit gebied betrok een plezierige bijbetekenis. Sinds de ontginning van het veen is het patroon van de verkaveling, sloten en wegen, alhier niet ingrijpend gewijzigd!

Genoemde polders hebben lang een Stichtse uitloper in het Hollandse gevormd.
Eerst bij de wet van 27 april 1820, staatsblad 13, werd de tegenwoordige grens vastgesteld en kwam zij definitief aan Holland.
Kerkelijk was zij georiënteerd op de parochie Waarder.

De oudere boerderijen staan allen aan de rechterkant van de weg. Hun ligging is waarneembaar hoger dan het hen omringende gebied. Het zijn kunstmatige hoogten, kleine terpen waar zij op gebouwd zijn. De vnl. 19e eeuwse boerderijen vallen uiteen, gerangschikt naar hun uiterlijk, in twee groepen. Zij, die een afgewolfd dak hebben en de typen met windveren aan de voorgevel.
Zij komen beide voort uit het hallehuis, in het westen van onze provincie zuiver op het weidebedrijf afgestemd, met een smalle voergang tussen de koestanden. Bij ons zien we weidebedrijven met een bredere deel. De oudste staat in Benschop en draagt het jaartal 1561. Uit de Enqueste van 1496 blijkt dat het gemengde bedrijf van de 14e eeuw verdwenen is. De veeteelt is dan al de hoofdbron van bestaan geworden.
Laageind 63. Boerderij uit de 20e eeuw. Een der weinige boeren, die nog melk levert in melkbussen. De meeste boeren die dat nog doen, zetten vermoedelijk binnen afzienbare tijd hun bedrijf niet meer voort. Hoge investering in melktanks derhalve niet lonend.
Laageind 55. Boerderij met windveren en hoge makelaar. Wagenloods aan de oostzijde in dezelfde sfeer.
Laageind 43. Zomerhuis uit de 18e eeuw annex koetshuis. Tuitgevel, sterk verwaarloosd.
Laageind 41. Schoolvoorbeeld van een ver doorgevoerde renovatie, die het karakter van de vroegere 18e eeuwse boerderij volkomen te niet heeft gedaan. De hofstede was een beschermd monument.
Laageind 27. Goed verzorgd 19e eeuws erf. Voordeur met ossekop. Op de zolderverdieping een zgn. „elfenraam", een type venster dat we regelmatig tegenkomen.
Laageind 15. Boerderij met lage brede voorgevel, 18e eeuws. Smalle voordeur met klein stoepje. Levensboom in het bovenlicht. Bakhuisje aan de noordzijde.
Laageind 11. Gold als mooi voorbeeld van een gerestaureerde boerderij.
Boerenvlechtwerk in de voorgevel van gele ijsselsteentjes. Hanekammen in rode baksteen. Uitgebouwde opkamer.
Laageind 5. Lage voorgevel vernieuwd. Zijgevels laag, aan de westkant met mestluiken.

Windveren en makelaars
Om het riet stijf aan de rand te drukken en zodoende schade door wind aan de bedekking te voorkomen maakte men onder langs de dakranden een zgn. knellat.
Uit dit element zijn de huidige veelal fraai uitgeschulpte dakranden voortgekomen. De functie bepaalt tevens de naam: windwering of windveren.

Ook de makelaars zijn ontstaan uit een constructief element, nl. een verticale verbinding tussen het haanhout van de buitenste sporenspant van de kap en de nok, waartegen de kneldelen konden aansluiten. De verbinding met de nokligger van het dak werd gevormd door een pen welke door een gat in de makelaar stak.

We rijden het Laageind uit en komen dan in Driebruggen. U kunt linksaf het dorp inrijden en zo de route aanzienlijk bekorten, maar een landschappelijk bijzonder mooi stukje Holland blijft dan wel verborgen.
Wie de route wel volgt gaat na het schrikhek tussen de rood-witte paaltjes door (goed uitkijken, u rijdt er gemakkelijk voorbij) en komt zo op het rijwielpad.

Aan beide zijden weidse vergezichten over een onbedorven polderlandschap. Sta even stil op de vaste brug over de Enkele Wiericke en geniet van het uitzicht en soms de stilte.
De fuut is één van de vogels die hier gesignaleerd kan worden. Vooral in het voorjaar vallen deze viseters op met hun donkere oorpluimen en kraag en de fel oranje nek. Dan is ook goed hun baltsgedrag waar te nemen, een geheel van „rituele" handelingen, waarbij de dieren elkaar ondermeer nestmateriaal aanbieden.
Jonge futen worden door hun ouders vaak op de rug meegedragen.

De Enkele Wiericke loopt van de Oude Rijn beoosten de Wierickerschans in vnl. zuidelijke richting en komt uit in de Hollandse IJssel bewesten Hekendorp bij de boerderij Wierixoord. De lengte van deze waterweg bedraagt ongeveer 8 km.
Tot het graven van de Enkele Wiericke werd in 1363 toestemming verleend door hertog Albrecht van Beieren. Dezelfde, die Woerden stadsrechten verleende in 1372.
De oudste vermelding van de naam Wiericke komt Blok tegen in verband met een ander watertje nl. Wyerincsloet als oostelijke grens van het land Stein in 1325. In deze Wierinksloot kwam de Wiericke uit en ontleende er haar naam aan.

Langs de Wiericke ligt de Prinsendijk, niet alleen een boezemkade, maar sedert de 17e eeuw vervulde zij ook een plaats in de landsverdediging, met de Wierickerschans aan de Hoge Rijndijk.
Op bevel van Prins Willem III werd de Prinsendijk aanzienlijk verzwaard ingevolge een bevelschrift van 9 oktober 1672, uitgevaardigd in het kamp te Bodegraven. De vesting Holland moest beschermd worden tegen wateroverlast omdat de Fransen in dat jaar de Lekdijk doorgestoken hadden.

Over deze dijk kan men een prachtige wandeling maken, waarbij dan geen last ondervonden wordt van het gemotoriseerde verkeer. Het land ter weerszijden van de Wiericke lag oorspronkelijk veel hoger. In de 15e eeuw keek men nog op het watervlak. De bodem is enorm ingeklonken.

Volgen we het fietspad, dan liggen aan de rechterkant in de polder Oukoop tussen Kippenkade en Prinsendijk nog een paar floristisch uiterst waardevolle blauwgraslandpercelen. De veengrond is er zeer vochtig, een eigenschap die veel weidevogels aantrekt. In het vroege voorjaar verschijnen kievit, leeuwerik, grutto, tureluur en scholekster. Ze vinden hier de rust om te broeden en het voedsel om hun jongen groot te brengen.
Al deze vogels zijn zomergasten en trekken weg als de jongen groot zijn. Dit gebied is een strikt vogelreservaat, niet betreden!!

Zelfs in de winter is de polder vol leven. Bij open weer foerageren hier veel vogels, o.m. riet- en grauwe ganzen. Torenvalken zijn op jacht vliegend of biddend. Bij de laatste activiteit vliegt de vogel als het ware langzaam tegen de wind in, waardoor hij schijnbaar stilstaat, om dan ineens op zijn prooi te duiken.

Aan het eind van het fietspad komen we op de Oukoopse dijk. Rechtsaf de Kippenkade, smal en alleen te belopen, met schitterende uitzichten op de plas 's-Gravenkoop, één der zeven Reeuwijkse plassen. Deze plassen zijn ontstaan door vervening, het hoogtepunt lag voor dit plassengebied in de 18e eeuw. Hier vandaan ging de brandstof vooral naar de pijpenbakkerijen in Gouda. Door de plassen lopen met elzen omzoomde veenweggetjes.
De fraaiste plas is de Ravensbergse, dicht bij Oud-Reeuwijk gelegen, dat op zich, met zijn oude boerderijen en ophaalbruggen al de moeite van een bezoek waard is.

Wij gaan linksaf en volgen de kronkelende dijk, ook bij de splitsing links aanhouden.
Oukoop is blijkens de naam ouder dan Lange en Ruige Weide met Kortenhoeven.
In onze regio treffen we meer namen aan op -koop zoals Nieuwkoop, Teckop, Gerverscop e.d. Deze namen herinneren aan een contract gesloten tussen de landheer en een aantal kolonisten in het voetspoor van de tijdgenoten door Van der Linden herontdekt en „Cope" genoemd. De ontginningen vonden plaats vanuit de bewoonde stroomruggronden. Sinds de 11e eeuw geschiedde dat op grote schaal.
De uitzetting van het land gebeurde zeer nauwkeurig in lengten van 1250 m., zesvoorling genoemd en breedten van 110 m. Bestuurlijk en gerechtelijk werden de zaken eveneens geregeld. Vele lijnen van deze middeleeuwse ontginningen zijn in ons gebied terug te vinden in sloten, weteringen en houtkaden.

Na enige tijd zien we bij een scherpe bocht in de weg de boerenhofstede „Wiltenburg", met een fraai hekwerk gedragen door twee brede stenen toegangspalen.
Het hek bevat een wapen met een trotse uitdagende spreuk, die herinneringen oproept aan vroegere glorie. De wapenspreuk luidt: „Quam parva nulli cedo", hetgeen betekent: hoe klein ook wijk ik voor niets.
Het zal afkomstig zijn van het herenhuis dat hier gelegen heeft, maar verdwenen is. Uitgebreid waren haar bevoegdheden als hoge jurisdictie en een eigen rechtspleging. In de kerk van Sluipwijk was een vrije zitplaats in de bank van de heer of vrouwe van Sluipwijk aanwezig.

Wapenschild van „Wiltenburg", een hoge heerlijkheid met uitgebreide bevoegdheden. 't Enige wat nog rest is een gestoelte in de kerk van Sluipwijk. We zien witte lelies op een rood veld.

De kasteelboerderij „Wiltenburg" te Oukoop. Op de voorgrond een deel van de gracht.

De Oukoopse dijk maakt hier een bocht om een nog zeer goed te onderkennen gracht heen. Een dergelijk relict zien we eveneens bij het dorp Waarder (zie aldaar).
De hofstede bij de slotgracht heeft in 1960 een andere gevel gekregen, waarbij weliswaar gebruik gemaakt is van de oude bakstenen, maar de vroegere indeling bestaande uit een aantal getraliede vensters herkreeg zij niet. Met toestemming van de burggraaf van Montfoort gaat de hofstad Wiltenburg op 1 november 1661 over in handen van Johan de Vrije te Gouda. Voor het huis is noch morgen- noch molengeld betaald. Van andere lasten is niets bekend en dit wordt bij de transporten steeds vermeld.
De plek bij de boerderij was het laatste galgenveld in Holland. Waarschijnlijk dienden een paar ruimtes in het huis als tijdelijke verblijfplaats voor veroordeelden.

Een klein stukje verder zien we aan de Prinsendijk de Oukoopse molen. Rechts ervan een paar behoorlijk uitgeveende weilanden.

De Oukoopse molen
Op de kaart van het Groot-Waterschap van Woerden uit 1670 staat op deze plaats al een wipwatermolen getekend. U kunt er over een voetpad naar toe lopen. Geen bloemen plukken! Wellicht staan er zelfs nog rietorchissen.
De molen staat op een stenen voet van 50 cm. waarboven een rieten onderhuis.
Het bovenhuis is groen geverfd en gedekt met geteerde gepotdekselde planken, de voorzijde is gepotdekseld in visgraatverband. De vlucht van de wieken bedraagt 23.60 meter. Het halfgesloten ijzeren scheprad aan de buitenzijde van de molen kan het water ca. 1.60 meter opvoeren.
De molen is tot 1930 bewoond geweest. Wie een goed onderhouden molen wil zien, die bovenal nog steeds in gebruik en landschappelijk groots gelegen is moet niet verzuimen van nabij een kijkje te nemen.

Oukoopse dijk aanhouden, over het spoor de weg volgen. Opnieuw kruisen we de Enkele Wiericke, door de kleine polder Elfviertel bij de splitsing rechtsaf richting Hekendorp. U rijdt over de Opweg, omzoomd door hoge populieren door het smalste deel van wat eens de Hollandse Waterlinie was.

Namen op dorp komen we in het Woerdense niet zoveel tegen. Hekendorp en Gieltjesdorp vormen hierop een uitzondering. Beiden zijn samengesteld uit persoonsnamen. Het woord dorp betekent in

Holland aanvankelijk akkerland. Gezien de lage tijnsopbrengst van deze regelmatig vanuit het riviertje de Hollandse IJssel opstrekkende vestiging hebben we te doen met een vestiging van voor 1200.

Vrouwe Justitia, onlangs een verjongingskuur ondergaan (1975).

Vlak voor de oprit naar de dijk staat rechts de schandpaal van Hekendorp op een plaats waar de invloed van de bisschop van Utrecht en graaf van Holland elkaar raken. Over de schandpaal is weinig gepubliceerd en bekend.
In de voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel III en de Monumentenlijst wordt zij omschreven als volgt: „Een hardstenen paal, bekroond door een Justitiabeeld, laatste kwart 17e eeuw".
De plek zelf moet ouder zijn. Op het zwaard van Justitia werden bij de plannen voor de restauratie in 1975 de tekens P.V.N.D. 1720 ontdekt. De juiste stichtingsdatum is echter niet bekend. Het zal Vrouwe Justitia een zorg zijn. Al een aantal eeuwen slaat zij het gedoe aan haar voeten glimlachend gade.
Op de plaats waar nu het café ligt, stond eertijds een herberg waar „rechthuis" werd gehouden. Schandpaal en herberg waren van dezelfde eigenaar en gingen bij verkoop te zamen in andere handen over.
Over de dijk liep vroeger een stoomtram van Oudewater naar Gouda. De Dubbele Wiericke komt hier in de Hollandse IJssel uit middels de Goejanverwelle-sluis.
Goejanverwelle verwierf landelijke vermaardheid in onze geschiedenis door de aanhouding van Prinses Wilhelmina van Pruisen in 1787.
Het zijn roerige jaren in ons land, maar in de rest van Europa gonst het eveneens van revolutie en omwentelingen. Aan de andere zijde van de oceaan worden de Verenigde Staten geboren. Democratische bewegingen alom, het ancien regime wankelt.
Prins Willem V verlaat in 1785 Den Haag en laat de strijd tussen patriotten en prinsgezinden voor wat die is.
Het dragen van oranje wordt er verboden, met oranje peentjes mag niet gevent worden en prinsesseboontjes moeten slaboontjes heten en meer van dat soort futiliteiten.
In 1787 besluit Wilhelmina naar Den Haag te gaan om de oranjegezinden een hart onder de riem te steken. Zij onderneemt de reis vanuit Nijmegen met drie rijtuigen. Het hare wordt getrokken door zes paarden, voor de anderen liepen er vier.
Een detachement van 40 ruiters wordt vanuit Woerden gestuurd om de weg Schoonhoven-Gouda in de gaten te houden, en belet het gezelschap verder in Holland te reizen. De prinses wordt met haar gevolg naar de woning gebracht van de kaasboer Leeuwenhoek. Soldaten met getrokken zwaarden betrekken de wacht.

Kijkje op de Goejanverwelledijk omstreeks 1900. In het midden het torentje der N.H.-kerk. De rails van de stoomtram, toen nog aanwezig. Rechts een keurige haag van leilinden.
Coll.: Gemeente-archief Driebruggen.

Spoedig verschijnen leden van de Commissie van Defensie uit Woerden en bieden haar na de nodige verontschuldigingen gemaakt te hebben passend onderdak in die stad aan.
Het aanbod wordt niet geaccepteerd, Wilhelmina is te ontdaan over deze haar aangedane smaad. De aanhouding wekt hevige beroering. De tocht mag niet vervolgd worden. We kennen de gevolgen. Een leger van 20.000 Pruisen, gezonden door de koning van Pruisen, de broer van Wilhelmina, trekt ons land binnen. De patriotten vluchten en de restauratie van het gezag der Oranjes vindt nu plaats en zal duren tot de inval der Fransen in 1795.

Goejanverwelle 74. Schilderachtig sluiswachtershuis uit de 18e eeuw opgetrokken in vnl. gele ijsselsteen. De voorgevel heeft kozijnen met zesruiters, in empire uitvoering, de middenstijl is breder. De blindregels zijn groen, de blindpanelen wit geschilderd. De dakgoot wordt ondersteund door aardige consoledelen.
Goejanverwelle 33. Het onvrijwillige onderkomen van prinses Wilhelmina. Deze 18e eeuwse boerderij ligt onder aan de dijk, omgeven door leilinden voor en hoge platanen aan de oprit. Het voorhuis ligt onder twee schilddaken. In de gave voorgevel, zesruiters en fraaie muurankers. In het bovenlicht van de deur een gietijzeren snijvenster met rozetten op de snijpunten.

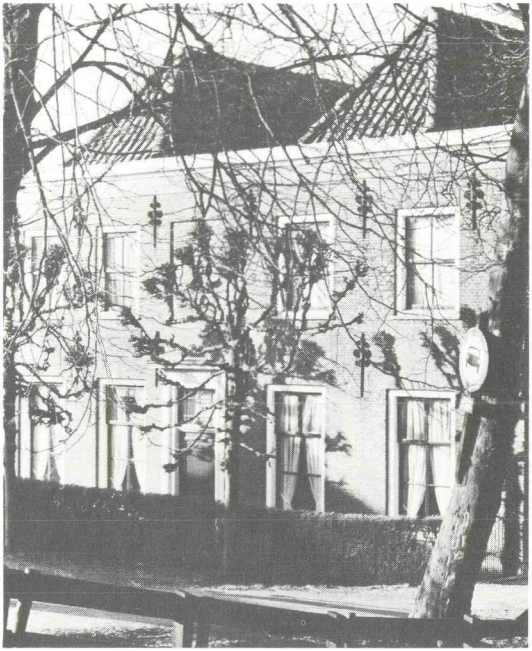

Goejanverwelle 33, het onvrijwillige onderkomen van Prinses Wilhelmina.

U kunt nu over de Hekendorpse Buurtweg de mooie weg naar Oudewater afrijden, maar wij kiezen de route terug over de Opweg richting Driebruggen.
Over het spoor na korte tijd links aanhouden. Rechtsaf gaat u door de Ruige Wei, eveneens de moeite waard.

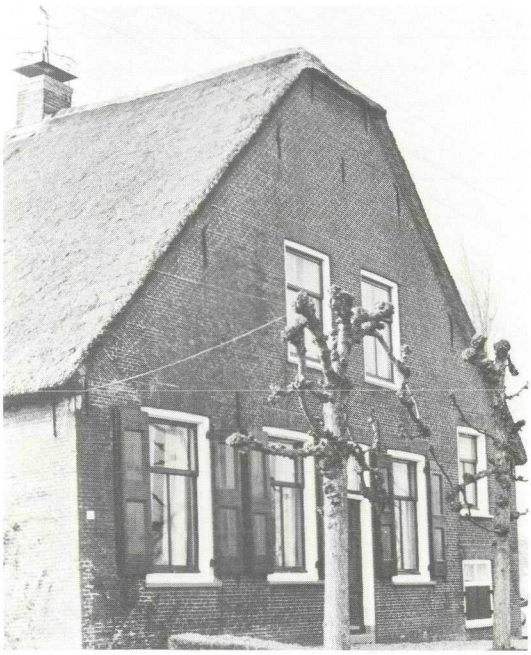

Hoogeind 34, gave boerderij, alle gevels nog origineel, iets wat uniek is te noemen. Wolfdak, riet gedekt.

Hoogeind 34. Grandioze boerenhofstede uit de 18e eeuw, bekoorlijk gelegen.
De paneeldeur in dit monumentenpand is 19e eeuws met leeuwenkop. Blinden in licht- en donkergroen. Opkamer rechts boven de kelder. Boerenvlechtingen in het metselwerk. Rijzige zijgevel met grote vierruiter stalramen. Aan de noordkant het boenhok. Mooie erfbeplanting met leilinden. Schoorsteen met siersmeedwerk, paard op windwijzer. Deze boer vaart nog zijn melkbussen over in een schouw.
Het zomerhuis is gebouwd in 1875.

Hoogeind afrijden. U komt nu weer in Driebruggen. Mooi doorkijkje over het Laageind.
Rechtsaf over de Kerkweg het dorp inrijden. Het aanzien van deze weg is na de demping van de sloten aan weerszijden en het kappen van vele bomen sterk veranderd. Het schilderachtige dorpsaanzien is verdwenen. Hevige regenval veroorzaakt in lager gelegen huizen soms ondergelopen vloeren.

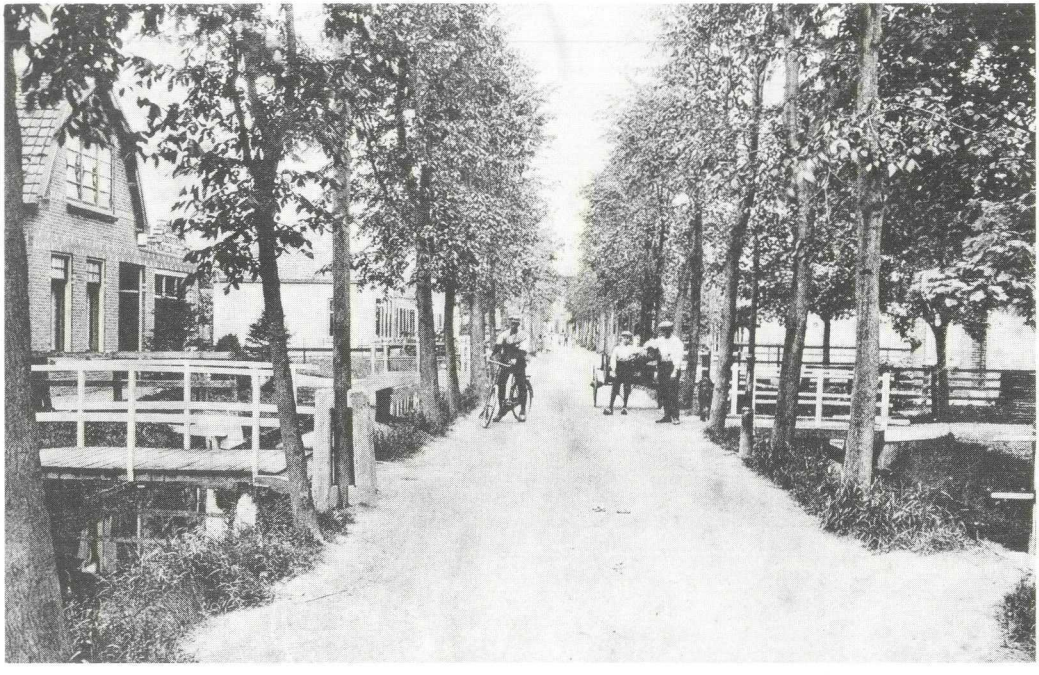

Kerkweg voor de demping der sloten aan weerszijden. Coll.: Gemeente-archief Driebruggen.

Kerkweg 4. Tot 1982 in gebruik als gemeentehuis van Lange Ruige Weide, later Driebruggen.
Over de Wiericke, rechts de Zuidkade. Uit cultuur-historisch oogpunt een belangrijke nederzettingsvorm, omvat een twaalftal panden deeluitmakend van de Hollandse Waterlinie.
Zuidkade 2. Het oudste huis, dateert uit de 17e eeuw, maar in de gevel zijn veel oudere stenen verwerkt. Ontlastingsbogen in de uit ijsselsteentjes opgetrokken gevels geven aan waar de vroegere kozijnen hebben gezeten. De oorspronkelijke trapgevel is verdwenen. Op alle vier hoeken zijn restanten van natuurstenen ornamenten aanwezig, wat op vroegere rijkdom wijst. In het interieur zijn een aantal prachtig gebeeldhouwde consolestukken aanwezig. De functie, welke dit beschermde monument voor de polder heeft gehad, valt (nog) niet te achterhalen. Renovatie dringend geboden.
Zuidkade 3. De gepleisterde voorgevel heeft nu hardhouten kozijnen. Pand belangrijk voor het totale aanzien van de kade. In de gang is een schitterende 18e eeuwse mangaanpaarse tegelwand aanwezig met een aantal tableaus.
De Groendyck 2. Eenvoudig woonhuis met rijzige voorgevel uit het laatst der 18e eeuw. Zesruiters in empire stijl. Rozetankers in gevel. Opvallend zijn de hoge zijgevels, de oostelijke bevat een 17e eeuws kozijntje met luiken.

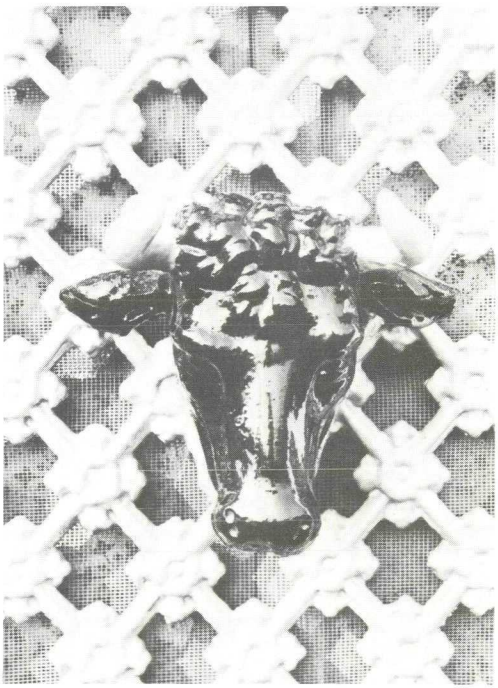

Groendyck 39, boerderij met klokgevel uit 1853. Ingangpartij klassicistisch. Detail: ossekop, komt nog voor bij 4 boerderijen in onze streek, allen uit het midden van de 19e eeuw.

We volgen de kronkelingen van het Westeinde langs de Voorwetering en gaan voorbij aan het nieuwe gemeentehuis, richting Waarder.

Het Westeinde heette vroeger Zwarten of Langenwaardsendijk. Deze smalle weg was een aantal jaren geleden de hoofdader naar Driebruggen.

Westeinde 43. Klein woonhuis met tuitgevel. Aan weerszijden van de brandmuur bevinden zich restanten van laat 18e eeuwse polychrome tegeltableaus.
U bent zojuist voorbij het „Boterhoveling" gekomen. Hier kwamen de Voorwetering en de Groendijkse stroom bij elkaar, waardoor een dubbele overbrugging terplaatse voorkwam. De situatie is hier bij de aanleg van de tertiaire weg nogal gewijzigd.
Hoveling is van hoofdeling, hoofdeinde afgeleid. Op vele plaatsen in ons polderland liggen twee hoofden in de weteringen, een doorvaart tussen beide openlatend. Over die doorvaart werd eertijds een tijdelijke brug gelegd bijv. in de hooitijd, oudtijds van horden of baddingen. Het boterhoveling heeft zich ontwikkeld tot een gewone vaste brug.
De Voorwetering heeft als schouwbaar water en als een vroegere belangrijke verkeersweg, een aanzienlijke breedte.
Westeinde 39. Boerderij eind 19e eeuw. In de hanekammen verwerking van machinale gele baksteen, veel voorkomend bij boerderijen uit die tijd.

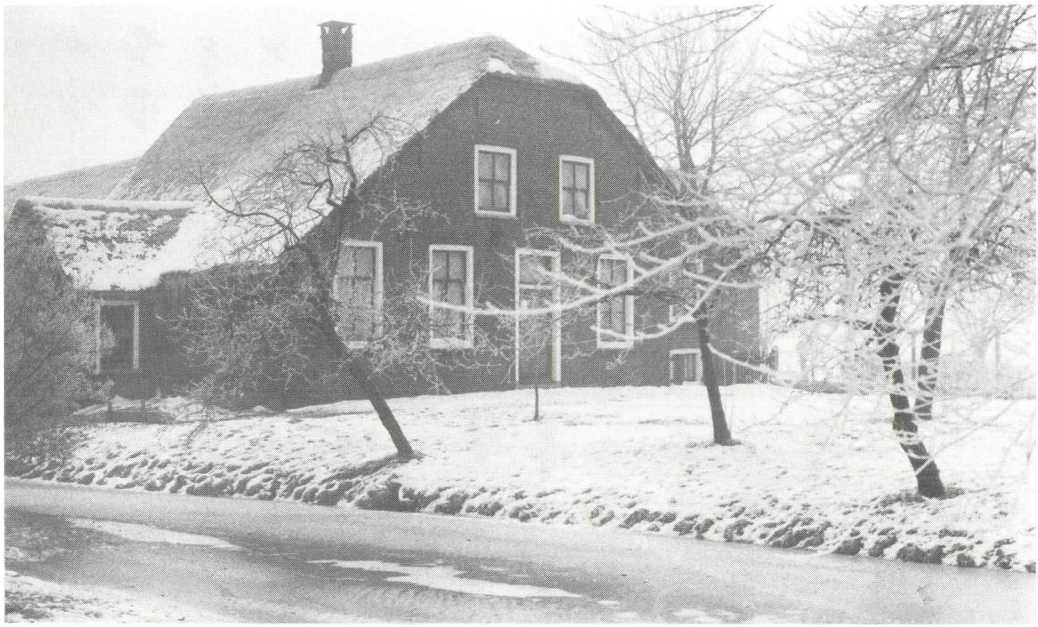

Westeinde 31 in verstilde wintertooi, gewolfd rietendak en vlechtingen.

Westeinde 31. Mooie boerderij, onbedorven voorgevel, volgens de muurankers uit 1862. In rode baksteen opgetrokken met afgewolfd dakeinde. Heeft nog de oude indeling, rechts de opkamer, daaronder de kelder met diefijzers. Achter de voordeur de kaaskamer met de oorspronkelijke rood plavuizen vloer. Bijna elk jaar wordt deze vloer opnieuw in vloerenrood geverfd.
Westeinde 29. Prachtig bewaard gebleven woonhuis uit de 19e eeuw. Ongewijzigd sedert de bouwperiode. De evenwichtige voorgevel heeft zesruiterramen. Vormt met nr. 31 een fraai geheel. Oude bruine beuken omlijnen dit alles.
Westeinde 13. Witgepleisterde schilderachtige boerderij uit de 19e eeuw. Zesruiters met blinden. Grote kaaskelder aan de westzijde. Met afstekend geverfd metselwerk, verlevendigd de voorgevel nog meer. Stalramen in gestyleerde opkomende zonneschijfuitvoering. Hartje boven middelste kozijn.

Westeinde 13, kozijnen geaccentueerd door geverfde omlijstingen in boogvorm en salmiakmotief. Boven middelste kozijn een hartje.

Over het Westeinde fietst u in voorjaar en zomer door een groene zee. De vele eilandjes met boerengeriefhout verhogen de aantrekkelijkheid van de dijk nog meer.
Een onderzoek van de heer C. van Achterberg te Waarder heeft uitgewezen dat sommige eilandjes een insektenwereld kennen van meer dan 1000 verschillende soorten.
Ook floristisch en ornithologisch zijn de bosjes bijzonder interessant. Het zijn tevens gewaardeerde vluchtgebieden voor hermelijn en wezel. Juist omdat ze op regelmatige onderlinge afstand van elkaar liggen is het belang van deze bosjes voor de polderbiotoop des te groter.
Helaas verdwijnen er vele, ook al omdat het hout zijn economische waarde voor de boer verloren heeft. Staatsbosbeheer geeft tegenwoordig subsidie voor het in stand houden van de beplanting. Hopelijk vallen de bosjes veilig te stellen voor de toekomst, net als de houtkaden, die eveneens gewaardeerde refugia zijn voor plant en dier. Laten het stilte-gebieden blijven!

Het kerkelaantje, een uniek historisch-geografisch artefakt, helaas bedreigd.

Even voor de kruising met de Kosterdijk, rechts het Kerkelaantje. Het is de moeite waard dit oude kerkepad af te lopen in de richting van de kerk. U komt dan uit in één der aardigste stukjes Waarder. Het fraaie gezicht op de kerk wordt van deze zijde bedreigd door de uitbreidingsplannen van Waarder ter plekke.

Het dorp Waarder

Waarder ligt aan een aantal natuurlijke afwateringen, die in de buurt van de dorpskern een onregelmatige verkaveling hebben veroorzaakt. Op een aantal plaatsen vallen nog zeer goed restanten van deze oude oorspronkelijke veenwaterlopen te onderkennen.

Eén der veenstroompjes waaraan Waarder is gelegen, vanuit het noorden. Zij speelden een belangrijke rol tijdens de ontginningen in de 11e eeuw en kregen toen hun vaste ligging.

De naam Waarder is etymologisch verwant met waard en betekent eigenlijk eiland of schiereiland en in tegenstelling tot hetgeen het wapen van Waarder uitdrukt, nl. drie woerden, niet waard of woerd. Volgens een oud verhaal zouden er vroeger op de plaats waar het dorp ontstaan is eerst een drietal eenden neergestreken zijn, een plek hoog genoeg en geschikt bevonden om er te wonen.
In 1514 wordt het hele dorp Waarder, op één huis na, net in dat ene huis lag een vrouw in het kraambed, in de as gelegd bij een inval van de Geldersen.
Ontstaan om zijn kerk wordt Waarder nog steeds door dit gebouw gedomineerd.

De kerk van Waarder

De oudste vermelding van een parochiekerk in Waarder vormt de schenking in 1293-94 van het patronaatsrecht van de kerk aan het Catharijneconvent door Herman van Woerden. Vermoedelijk was de kerk gewijd aan St. Pancras, een heilige die vooral in de vroege middeleeuwen verering genoot.

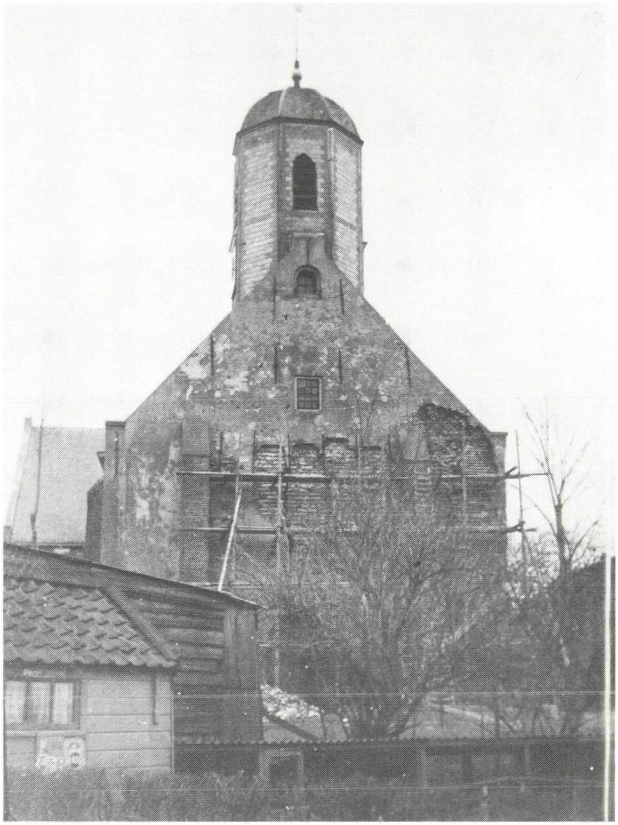

De kerk van Waarder, oude situatie voor de restauratie van koepel en westgevel.

Blijkens een steen met opschrift in een steunbeer van het noorderdwarspand kwamen koor en dwarsschip tot stand omstreeks 1540. Het in gotische letters gestelde opschrift luidt als volgt:

Dit koert met dat cruys(?)
Wartryck(?) is ghemaakt
int ..... yer ..... en is op
ghelevert onder dack de
..... dach i Mert en
doe was comelduer en
Pastor va Waerde.....
heer Wille va Wij
berge..... ano XV^{c}XL

Het nu zeer verweerde opschrift was omstreeks 1940 nog grotendeels leesbaar.
De huidige kerk heeft een voorganger gehad, maar deze werd eveneens bij de inval der Geldersen verwoest. Wellicht valt er bij een grondige restauratie, die het kerkgebouw veel van haar oorspronkelijke karakter kan teruggeven, nog iets van dit oudere kerkgebouw te onderkennen.
Het gebouw kent een bewogen geschiedenis. De eerste verwoesting is in 1573 bij het beleg van Leiden. In 1633 stonden koor en dwarspand alleen nog maar in de muren, het dak was verbrand.
De oorlog en inundatietijd van 1672-75 brengt opnieuw grote schade aan de kerk. Van het oorlogsgeweld heeft de bevolking sterk te lijden. Van de 161 „ledematen" in 1670 zijn er in 1675 nog 137 over. De laatste doop is bediend op 25 december 1672. Het doopboek en huwelijksregister van 1673 is blanco gelaten.
De eerstvolgende doop is op de 2e mei 1674: „gedoopt een kint van Jan Jansz. Uithol de jonge en Margje Pieters in het Hoogheijnde van de Langeweide en is genoemd Jan".
Het schoolhuis is in de oorlog afgebrand, de kerk zwaar beschadigd, de toestand niet bepaald rooskleurig. Na 1676 weten de kerkmeesters het hoofd niet meer boven water te houden en om enigszins uit de schulden te komen wordt het kerkeland door de schout van Waarder, Jan Vermeij verkocht.

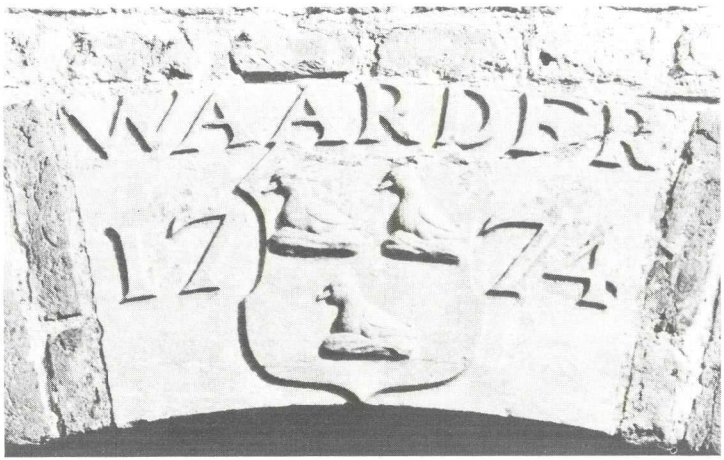

Het wapen van Waarder in harde natuursteen, drie woerden op eilandjes. Gevelsteen in het westfront van de kerk.

In de 18e eeuw wordt geleidelijk aan de toren van de kerk afgebroken. Omstreeks 1774 wordt de kerkruimte overdekt door een tamelijk vlak houten tongewelf. Blijkens dichtingen van de transeptvensters moet het oorspronkelijke gewelf aanzienlijk hoger zijn geweest.
Het interieur biedt overigens niet zoveel bijzonders. Aantrekkelijke zaken, zoals koperen kroonluchters, een avondmaalstel e.d. worden in de 19e eeuw verkocht.
Een interessante nissenversiering wordt aan het oog onttrokken door een opvallende hardhouten lambrizering.
De predikantenborden worden in 1810 geplaatst. Tegen de zuidkant van het koor bevindt zich de consistoriekamer, een fragment van de uit de bouwtijd daterende sacristie. Dit vertrek was met een stenen gewelf overdekt, maar de aanzetten daarvan zijn een aantal jaren geleden weggewerkt.
De koepeltoren van ca. 1800 heeft bij een deskundige restauratie een duidelijk beter uiterlijk gekregen. In deze koepel hangt een bijzondere klok uit het jaar 1443.
De klok draagt het volgende opschrift: Maria Sactus Johannes, Evangeliste in den jaren 1443 op alle Heilgen ons Heeren.
De klok genoot in de Tweede Wereldoorlog om zijn speciale waarde bijzondere bescherming.
Het is de moeite waard om de kerk heen te lopen. Het laat-gotische koor biedt door zijn afwisseling van natuur- en baksteen een levendig uiterlijk. In de wand van het koor bevindt zich een klein dichtgemetseld nisje, een zgn. hagioscoop, waardoor men van buiten af het altaar en de relieken kon zien.

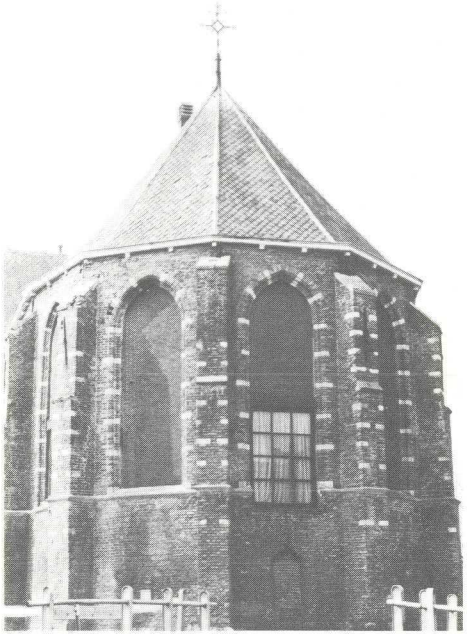

Laat-gotisch koor, bedekking schubbendak 19e eeuw.

Om de kerk liggen:
Dorp 5 en 7. Boerderij en zomerhuis uit 1881. Een nog herkenbaar plekje van het oude dorp, maar wordt vermoedelijk gesloopt. In de boerderij bevindt zich bij de haardplaats een prachtige 18e eeuwse tegelwand.
Dorp 11. Groot herenhuis gebouwd in 1848, met steun van vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, in gebruik als pastorie. In de tuin aantrekkelijk oud geboomte.

Kijkje in het dorp omstreeks 1900. Helemaal rechts Dorp 5, op dit punt nog weinig veranderd. Coll.: Gemeente-archief Driebruggen.

Dorp 13. Eenvoudig witgepleisterd woonhuis. De gevelvorm is afgeleid van de in de Rococo toegepaste vormen. Aan de kozijnen vinden we nog jaloezieën.
Achter de kerk de vroegere school van Waarder uit 1882, nu in gebruik als bibliotheek. In de voorgevel speels toegepast metselwerk.
Dorp 27. Boerderij met klokgevel en kroonlijst, blijkens de gevelsteen uit 1846.
Bovenste gedeelte van de voordeur met mooi smeedwerk en ossekop.
Even ten westen van deze boerderij ligt een ronde gracht, vermoedelijk een overblijfsel van een 12e eeuwse ronde waterburcht, een bisschoppelijke versterking. Boringen verricht door de archeologische werkgroep van de historische vereniging hebben evenwel niets opgeleverd, hetgeen natuurlijk niet geldt als bewijs voor of tegen het eventuele bestaan ervan.
Uit de 12e eeuw komen we wel de oudste vermelding van Waarder tegen. In een bisschoppelijke oorkonde uit 1108 wordt een zekere Giselbrecht de Werdere genoemd als een der vrije getuigen voor de bisschop in de Betuwe. In hoeverre we hier een relatie moeten leggen tussen deze naam en de fortificatie is op dit moment nog niet duidelijk.
We keren terug op onze schreden en verlaten Waarder over de Molendijk richting Nieuwerbrug.

Aan de linkerkant ligt een bij de wegverbreding bewaard gebleven stukje kade.
De Molendijk heette vroeger Papendijk. Deze Papendijk krijgt in het jaar 1702 een fikse opknapbeurt, zodat men weer met rijtuig en wagenvrachten in Waarder kan komen en ook begrafenissen weer makkelijker kunnen worden bediend. Belangrijk tevens voor de kerkgangers die behalve uit Nieuwerbrug, ook uit Rietveld en De Bree in Waarder kerkten.

Onder de viaducten van RW. 12 doorrijden. De Molendijk volgen. De weg gaat na korte tijd een eindje omhoog.
Hier lag tot voor kort een stoomgemaal uit 1879, dat de polder het Westeinde van Waarder bemaalde. Daarvoor stond op deze plek, nu slechts gemarkeerd door een enkele fruitboom, een windmolen uit 1660, de Nieuwe Westeindermolen.
Rechts het polderblok Bekenes. Links Korte Waarder en het voormalige boezemwater.
Over de spoorlijn Leiden-Utrecht ligt een naar verhouding breed water.
Deze sloot, eerder een gracht is het enige duidelijk zichtbare overblijfsel van het „Hof te Waarder", een commanderij van de Johanniters te Waarder. Restanten van fundamenten en keldergewelven zijn nog aanwezig. Op deze plaats ligt nu een boerderij.

Het Hof te Waarder
Ontstaan van de orde.
De eerste kruisvaarders onder Godfried van Bouillon veroverden in 1099 Jeruzalem op de Turken. Dichtbij het Heilige Graf troffen zij een klooster aan, dat gewijd was aan Johannes de Doper. Dit klooster deed dienst als hospitaal en herberg voor pelgrims.
Uit dit klooster groeide de Johanniterorde, dat door schenkingen bezittingen verkreeg over geheel West-Europa.

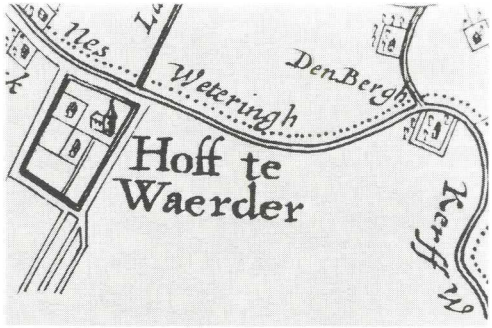

Tekening van het Hof te Waarder uit 1670, Kaartboek van het Groot-Waterschap van Woerden door J. en D. Vingboons.

Gezicht op het Hof te Waarder. Gewassen pentekening, ca. 1753? P.J. van Liender? of Paul? *Coll.: Gemeente-archief Woerden.*

In 1530 krijgen zij van keizer Karel V het eiland Malta. Van hieruit bestreden zij de mohammedaanse volkeren rondom de Middellandse zee. Tevens verleenden zij de keizer financiële steun voor de verdediging van het „Heilige Roomse Rijk".
De orde was onderverdeeld in 8 provincies, één ervan was Duitsland. Tot deze provincie behoorden 67 groot-prioraten en balijen. Eén balije was gevestigd in Utrecht in het Catharijneconvent aldaar.
Onder de balije resorteerden ondermeer de commanderijen van Montfoort, Harmelen en Waarder, waarvan Waarder tot de oudste behoorde.
Het Catharijneconvent wordt al in 1241 vermeld. Het onderhield goede betrekkingen met Herman van Woerden. Deze hield het patronaatsrecht van Waarder, het recht de pastoor aldaar te benoemen. Dit recht schenkt hij met de kerken van Harmelen en Waarder in 1293 aan de Johanniters.
Uit een ondertekende verklaring door Willem van Wijnbergen over het grondbezit van de commanderij in 1543 blijkt, dat om het huis en de hofsteden van de commandeur 99 morgen land lagen, die hij zelf bebouwde en eigendom van de commanderij waren.
De opbrengst van het land was voor een deel voor het werk van de orde. De commanderij bracht per jaar 137 gulden op. Hiervan ging 30 gulden naar Malta en 20 gulden naar Karel V. Deze beide bedragen waren fiscaal aftrekbaar.
Willem van Wijnbergen was commandeur tot 1546.
Behalve de commanderij had ook de balije uitgebreid grondbezit in Waarder en wel zo'n 148 morgen in Kerverland, Oost- en Westeinde en Korte Waarder, dat zij rechtstreeks aan de boeren verhuurde.
De commanderij van Waarder wordt in 1635 bij publieke veiling verkocht. Ze werd omschreven als: „de Kommandeurije tot Weerden, in den Landen van Woerden gelegen, inden jurisdictie van Weerden of Beekenes, hof, singels, graften en landerijen, groot 114 morgen 1 hondts landts Woertse mate, behalve het getimmerde dat Jan Willemsz. op zijne gehuurde partije landts staan heeft".
Uit een visitatierapport van 1495 blijkt dat er een klein kapelletje en een klein huis stonden. Op een in 1670 uitgegeven kaart van het Groot-Waterschap van Woerden is te zien hoe de commanderij er toen uit zag. Naast twee gebouwen staat er een kapel op getekend. Kort erna, maandag 22 november 1672 werden de gebouwen door oprukkende Franse troepen in brand gestoken.

Korte Waarder volgen.
Rechts in de bocht een elektrisch vijzelgemaal. Het water gaat hier op de grens van Korte Waarder en Bekenes naar de Oude Rijn.
De naam Bekenes doet ons denken aan beek, een natuurlijk water, hier de Beke geheten. De loop van dit kronkelende water is goed te volgen, vanaf RW. 12.
Zij is overal kavelgrens.

Korte Waarder 21. Fraaie boerderij, sterk levendig aanzien door de vele jaloezieën in lichtgroen en wit. Klassicistisch ingangportaal. Windveren en makelaar.
Wagenloods links in dezelfde stijl completeert het aanzien.
Korte Waarder 17. Hofstede „Oude Vliet" anno 1869. Opgetrokken als klokgevel.
Het waterpeil rond de boerderijen ligt meestal hoger dan in de polder direct achter de boerderijen, ook elders in Nieuwerbrug is dat het geval.

De Tol van Nieuwerbrug
In de stadslibrije van Gouda is een anonieme kaart aanwezig waaruit blijkt, dat omstreeks 1510 reeds ter plekke een brug heeft gefunctioneerd. Het betrof hier een vaste houten boogvormige constructie. In het midden van de 17e eeuw werd deze vervangen door een stenen boogbrug, hetgeen een behoorlijke lastenverzwaring met zich meebracht voor de kleine Nieuwerbrugse gemeenschap.
De vaste hoge stenen brug was lastig voor het rij- en scheepvaartverkeer. In 1651 verlenen de Staten van Holland en West-Friesland octrooi aan de bruggemeesters van Nieuwerbrug, drie in getal te kiezen uit de onderhoudsplichtige eigenaren om in plaats van de stenen, een „laage wip ofte ophaalende brugge te doen leggen ende maken ter hoogte van ses voeten booven het soomer water".
Om de brug te kunnen onderhouden en de brugwachter een salaris te kunnen betalen, wordt een doorvaartrecht geheven van „twee stuyvers voor grote en hooggelaade turfscheepen ende eene stuyver" van alle andere schepen.

Dit tarief gaat omhoog in 1788 met een halve stuiver of vier duiten. Tevens doet het tolhek zijn intrede. Eenieder die de brug wilde passeren moest betalen.
Het tarievenbord bij de tolbrug vertelt keurig onderverdeeld precies hoeveel en laat zien wie toen het belangrijkst geacht werd.

Tarievenbord bij de Tol.

Het college van bruggemeesters, na 1727 zes in getal, besluit in 1913 tot de bouw van de toren, ter herdenking van de 100-jarige Nederlandse onafhankelijkheid. De toren bepaalt nu het dorpsbeeld ter plaatse.
De eerste ijzeren brug dateert van 1909, de huidige bovenbouw stamt uit 1949.
Een landelijk fenomeen bleef behouden en functioneert tot op de dag van heden.

Over de tolbrug, zondag gratis, gaat u bij de provinciale weg aan de noordzijde van de Oude Rijn door de polders De Bree en Rietveld terug naar Woerden. Een beschrijving valt buiten het bestek van deze route.

We hopen dat u een genoeglijke fietstocht beleefd heeft, en spreken de wens uit dat de vele landschappelijk en historisch waardevolle elementen in het landschap bewaard mogen blijven voor hen die na ons komen.
Van groot belang is dan wel dat de thans nog aanwezige waarden, die tot stand zijn gekomen tijdens een langdurige ontwikkeling, geleidelijk meer worden ontzien.

Met dank aan de heer L.Cl.M. Peters voor het mij ter beschikking stellen van archiefmateriaal.

Fotografisch werk: J. Schut — met uitzondering van de afbeeldingen uit de collecties van de gemeente-archieven Driebruggen en Woerden.

Literatuur
Zij die zich verder willen verdiepen in de historie van deze streek kunnen de nodige informatie vinden in o.m. de volgende boekwerken:

Beisterveld, J., 1948. Het monumentale dak. Amsterdam.
Blok, D.P., 1974. De Hollandse en Friese kerken van Echternach.
Naamkunde 6, pp. 167-84.
Doorn, C.J. van, 1940. Het Oude Miland en zijn waterstaatkundige ontwikkeling.
Gouw, J.L. van der, 1962. Korte geschiedenis van de grenzen van Zuid-Holland. 's-Gravenhage.
Hekker, R.C., 1957. De ontwikkeling van de boerderijvormen in Nederland, in: Duizend jaar bouwen II. Amsterdam.
Kok, H.J., 1958. Proeve van een onderzoek van de patrocinia in het middeleeuwse bisdom Utrecht.
Kuyper, J., 1867. Gemeenteatlas van Nederland. Derde deel: Zuid-Holland. Leeuwarden.
Linden, H. van der, 1956. De cope. Bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte. Assen.
Rechtsbronnen der vier hoofdwaterschappen van het vasteland van Zuid-Holland. Utrecht, 1951.
Teixeira de Matthos, L.F., 1908. De Waterkeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland I en II. 's-Gravenhage.
Vink, T., 1954. De Rivierstreek. Baarn.

Fietsen in de Kamerikse polders

door A.J. Straver

Een fraaie fietstocht (en eventueel wandeltocht), voert U naar de omgeving van Kamerik.
De tocht is ongeveer 30 km lang, maar kan eventueel bekort worden met 10 km.

Kruipin
De tocht begint bij een plekje dat een zeer belangrijke plaats inneemt in de geschiedenis van onze omgeving, namelijk Kruipin.
Toen in 1672 de vijandelijke Franse troepen diep in ons land waren doorgedrongen werd ook Woerden bezet. De omgeving was op een zeker moment in handen van de prins van Oranje, die ondermeer vanuit Bodegraven met zijn troepen rond Woerden was getrokken. Hij versterkte haastig aarden wallen met greppels (een schans) bij Kruipin.
De Fransen naderden vanuit Utrecht om hun troepen in Woerden te ontzetten. Via Geestdorp konden ze niet verder en 's nachts ging men door de Houtdijken en een niet meer bestaand pad richting de Kamerikse wetering. De Franse troepen kwamen uit bij de Kamerikse watermolen (thans gemaal Kamerik Teylingens), die ze diezelfde nacht nog snel veroverden. De troepen van de prins schoten daarop de molen in brand en konden bij het licht van de vlammen vele Fransen doden. Gedurende vijf uren werd er gevochten; op het laatst man tegen man. De Hollanders werden verslagen en de bevelhebber Frederik van Nassau sneuvelde.
De overgebleven Hollandse troepen trokken weer om Woerden heen terug naar Bodegraven.

Als U kijkt naar de vorm van de sloten vlak achter en rond de nieuwe woning met schuur, op de hoek van Teylingenweg-Geestdorp, dan ziet U aan de grillige loop dat deze de laatste restanten zijn van een bewogen stukje historie.

We volgen het fietspad richting Kamerik en komen dan al snel bij het gemaal dat het overtollige water naar de Rijn pompt. Op deze plaats ongeveer stond de Kamerikse watermolen die in brand werd geschoten.
Thans staat er een monument, want de pomp, die nog grotendeels aanwezig is, behoort tot de monumenten van bedrijf en techniek. Het gebouw dateert uit 1871 en de stoommachine uit 1907. De Stichting Hugo Kotestein, die geboren werd uit en nauw verbonden is met de Stichts-Hollandse Historische Vereniging, heeft gedaan gekregen dat in 1977 de pijp van dit stoomgemaal gerestaureerd kon worden.
Rustig fietsend bevinden we ons al direct in het echte polderland. Een bijzonderheid is, dat vele boerderijen ver het land in liggen.
Ze werden daar gebouwd opdat de boer dan zoveel mogelijk midden op het bedrijfsperceel kon wonen en werken.
Over de weg kon nauwelijks vervoer plaatsvinden; dat gebeurde daarom over het water via de weteringen, die de boerderijen verbinden. De „kaas"-boerderij van de familie Hoogendoorn heeft tegenwoordig een moderne windmolen. Over 50 jaar zal ook die wellicht weer een monument van bedrijf en techniek zijn.

Ongeveer 30 meter verder komen we langs de boerderij Jagtlust. De bouw wijkt wel erg af van wat gebruikelijk is in deze streek.
Jagtlust was de jachtboerderij van Jonkheer Van Teylingen (1752-1837), die o.a. burgemeester van Gouda was. Hoeve Jagtlust, de boerderij van Barten, Geestdorp (met het verdwenen huis Boschlust) en de boerderij in het Brediusbos te Woerden zijn allemaal ontworpen door Van Bemmel, stadsarchitect van Gouda in die periode.
Maar ook de Nederlands-Hervormde kerk te Kamerik, die in 1831 wegens bouwvalligheid vernieuwd moest worden, is door architect Van Bemmel ontworpen.

Kamerik-Dorp
Zoals gezegd blijven we de weg (de Mijzijde) volgen totdat hij doodloopt. We gaan dus ook niet rechtsaf over de Plompjesbrug.

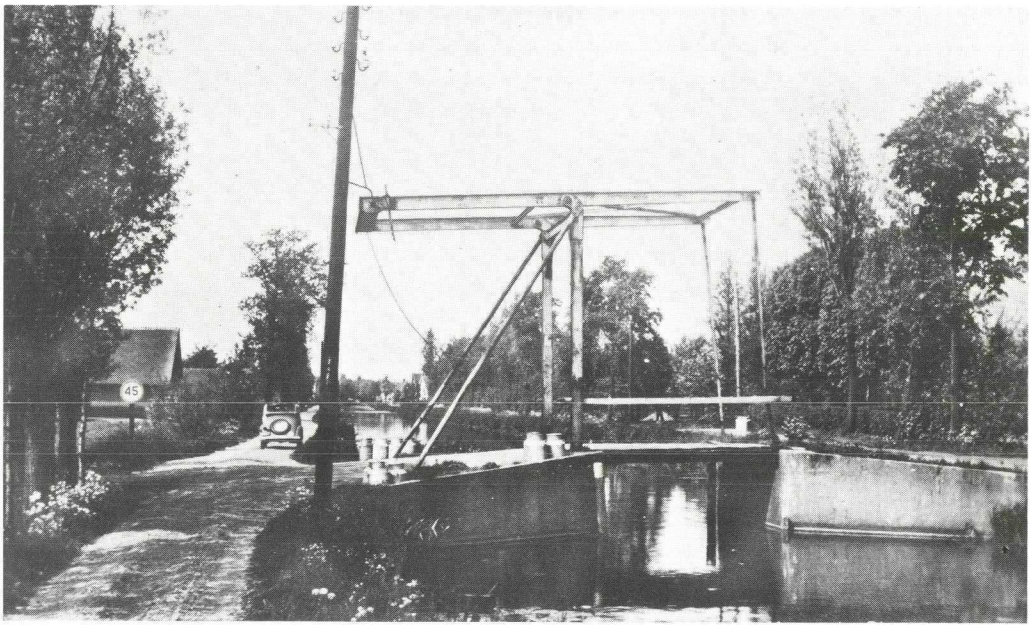

. . . we blijven de Mijzijde volgen . . ., ca. 1950. Coll.: G. Dolfing.

Deze brug is niet genoemd naar de voorzitter van onze jubilerende vereniging, maar naar Cornelis Plomp (1754-1827), boer op Naamwijk (afgebroken boerderij vlakbij de brug) en schout van Kamerik en de Houtdijken.
Aan de overzijde (Van Teylingenweg) ziet U op nummer 26 een fraaie wit bepleisterde woning. We komen nu langs de veel besproken kaaspakhuizen van Kamerik, die nog steeds niet gerestaureerd zijn. Ze werden gebouwd in 1784 (muurankers V.D.P. 1784).
Met het naastliggende monument uit 1755 (bakkerij Maarleveld, nummer 34-35, binnenkort leeg) vereist dit stukje Kamerik de volle aandacht. Achter op het erf ligt verscholen nog een beschermd monument (nummer 36-37) in heel andere stijl (18e eeuws).
Aan de overzijde zijn nummer 40 en 41 ook beschermde monumenten.
Nummer 41 is wel wat achteruit gegaan vergeleken met de foto uit 1966.

Van Teylingenweg 41, ca. 1966. *Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.*

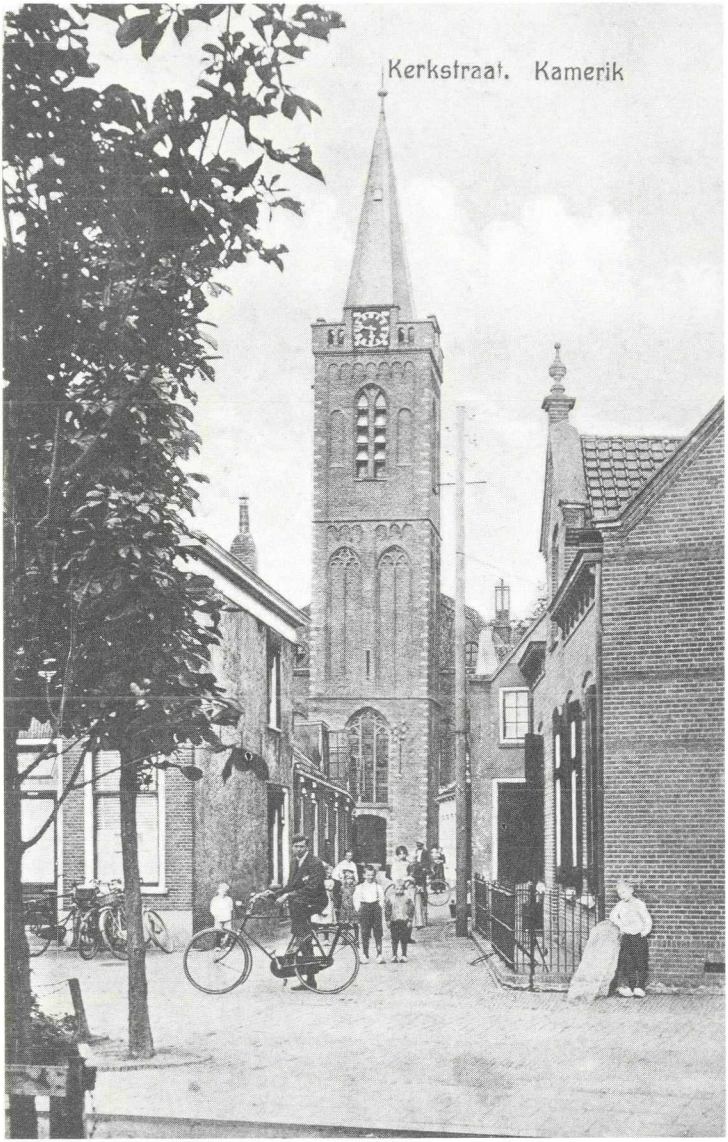

Kerkstraat met gezicht op de Nederlands-Hervormde kerk.
Coll.: G.J.A. Beerthuizen-van Kooten.

Nog iets verder heeft U via de Kerkstraat een prachtig doorkijkje naar de Nederlands-Hervormde kerk.
De kerk dateert zoals hiervoor al vermeld uit 1831, maar de toren is nog van omstreeks 1500.

Weer gaan we rechtdoor en blijven dus links van de Kamerikse wetering fietsen. Beschermde monumenten zijn Mijzijde nummer 53, 54, 62-63 en aan de overzijde (Van Teylingenweg) nummer 59 en 68-69. Mijzijde 59 en Van Teylingenweg 64 verdienen zeker ook beschermd te worden.
Ter herinnering nog even een foto met de oude bomen.

Zo was het in 1950. Coll.: G. Dolfing.

Kamerik-Kanis

We fietsen nu door naar de Kanis, officieel Kamerik-Kanis, en vroeger onofficieel het Rooms-Katholieke gedeelte van Kamerik.

Er zijn hier geen wettelijk beschermde monumenten, maar wat een prachtige boerderijen staan hier! Let eens op de overzijde, boerderij Vredebest (op het inrijhek) met z'n twee leilinden (geleide linden) voor de voorgevel om schaduw en koelte te krijgen en de authentieke boerenvoortuin.

. . . aan de overzijde de Rooms-Katholieke school, ca. 1915. Coll.: G. Dolfing.

Nu komen we in de bebouwde kom waar de Rooms-Katholieke Hippolytus kerk staat en schuin aan de overzijde de Rooms-Katholieke school.
's Morgens fietsen de protestants-christelijke kinderen uit de Kanis naar Kamerik-dorp en komen de Rooms-Katholieke kinderen uit het dorp tegen, die naar de Kanis fietsen.
Na een paar honderd meter ziet U werktuigen van een uitstervend beroep: de bewaarkorven van een zoetwatervisser.
De gevangen vis, die niet direct verkocht kan worden, kan hierin nog enige tijd beperkt rondzwemmen.
Maak hier een foto, nu het nog kan!

Ziet U nog steeds de boerderijenstrook in het land liggen?
Bij de boerderij op nummer 154 zijn in de voorgevel mooie blauwe tegeltjes verwerkt. Twee boerenafbeeldingen: links een koe; rechts een paard.
Na enige tijd houdt de Mijzijde als weg op. Hier moet U een keuze maken: A of B.

Naar Woerdense Verlaat

A. U kunt linksaf de Houtkade volgen, die na ca. 800 meter ophoudt. Dan gaat U rechtdoor de graskade over tot aan de Greft (ca. 1 km) en daar rechtsaf langs de Greft (ca. 2 km graskade) tot waar de verharde weg weer begint.
Weet waar U aan begint! Het is een prachtig stuk natuur met grote vogelrijkdom, maar het is ook 3 km lopen met de fiets aan de hand, of zwaar trappen.
Er zijn hekken op deze kade, die U wel weer dient te sluiten als U erdoor bent gegaan. Het is een openbaar toegankelijk pad, dat ongeveer 15 jaar geleden nog enigszins verhard was. Er bestaan plannen om de kade opnieuw te verharden.
Als U eindelijk weer normaal kunt fietsen dan ziet U na ca. 600 meter de bekende sluis aan de Woerdense Verlaat. Hier komt het water van de Greft (of Grecht) in de Amstel die er nog Kromme Mijdrecht heet.
De Greft werd in 1494 gegraven voor het verkeer van Woerden naar Amsterdam. Men maakte bij het graven gebruik van diverse stroompjes. De Greft mondde uit in de Amstel en het stadsbestuur van Woerden liet daar een sluis bouwen. Deze sluis moet nu, na 500 jaar, nog steeds onderhouden worden door de gemeente Woerden en niet door het Groot-Waterschap.

Bij de T-kruising (stopbord) rechtsaf slaan. Na de bebouwing gaan we aan de linkerzijde van de weg rijden (fietspad), richting Wilnis-Utrecht. Het landschap met z'n tuinderijen is hier heel anders dan in Kamerik.
Als U naar rechts kijkt ziet U evenwijdig aan de weg een kade.
Dat is de gemeenlandskade en die was vroeger de grens van het gebied van het Groot-Waterschap van Woerden. Water van andere polders moest daarbuiten worden gehouden.
Van Woerdense Verlaat tot aan de Oudendam, waar we rechtsaf gaan, is het ongeveer 2 km. Van de Oudendam tot waar we een keuze moesten maken is het 3 km. Omweg A is dus totaal 10 km lang, waarvan 3 km „grasbaan".

B. Als we route A niet kiezen, kunnen we aan het eind van de Mijzijde de Kwakelbrug (ophaalbrug) over en aan de overzijde (Van Teylingenweg) weer terugrijden richting Kamerik.

De buurtschap van Oudendam tot de Houtkade heet Oud-Kamerik.
Mogelijk is, dat hier de eerste ontginningen begonnen vanuit de Amstel en de Grecht en dat men later dieper het veen introk. Vandaar de namen Oud-Kamerik en (nieuw) Kamerik. Oud-Kamerik is nooit uitgegroeid tot een dorp.
Na ca. 1½ km begint er weer wat meer bebouwing te komen en slaat U linksaf het Oortjespad in. Hier kunt U het recreatieterrein Oortjespad bezoeken, eventueel iets gebruiken of naar de kinderboerderij gaan. Ook zal er wel een expositie zijn ingericht die altijd interessant is.

Bij de Oudendam, ca. 1925. Coll.: G. Dolfing.

Als U uitgerust bent fietst U door en steekt U de gevaarlijke Ir. Enschedeweg over richting Kockengen. Nu fietst U de buurtschap Teckop in.

Teckop
Bij boerderij Teckop 18 (Nil-Desperandum = wanhoop nooit) weer twee prachtige tegeltableaus.
Links een boerin met koe, rechts een boer met paard.
Nummer 20 (Anno 1814, in gevelsteen) is een beschermd monument.
Het is een langhuis met een rieten dak en heeft vensters met kleine roeden.

We fietsen de buurtschap Teckop in, ca. 1925. Coll.: G. Dolfing.

Links ziet U op nummer 9 hoeve „De Winter", een beschermd monument uit de 18e eeuw. Het is de eerste boerderij in de serie Winter, Lente, Zomer en Herfst.
De „Vier Jaargetijden", niet van Vivaldi maar gewoon omdat een paar honderd jaar geleden enkele boeren dit aardig vonden.
Teckop 17 is een fraai, beschermd monument. Het is een langhuistype (laag, langgerekt gebouw) uit de 18e eeuw met ook hier weer leilinden. Het rieten dak heeft een wolfeind (is afgewolfd), d.w.z. het laatste stuk is naar beneden geknikt. Let op het houten luik rechts voor de kaasopslagruimte. Deze vorm hield in vroeger tijd de vliegen buiten. Een betere afweer verkreeg men nog door het luik blauw te schilderen.
Op nummer 38 vindt U de nieuwe „Herfst", gebouwd in 1905 op de oude plaats. „De Zomer" staat links op nummer 23. Het is een wit gepleisterd dwarshuis, wat waarschijnlijk gebouwd is in de 17e eeuw, maar later diverse malen werd verbouwd. Rechts de opkamer met daaronder de kaaskelder.
Tegenover „De Zomer" staat „De Lente" op nummer 40. Deze boerderij heeft diverse aardige elementen, zoals een authentieke raamindeling en in de zijgevel enkele ramen met luiken.

Iets verder bij het voormalige café (thans gerestaureerd en woonhuis) gaan we rechtsaf. Links voor U ziet U Kockengen liggen.
Het fietspad heet de Hollandse kade en is ook een waterkerende kade van het Groot-Waterschap van Woerden. Veelal werden de namen Hollandse kade of Gemeenlandskade door elkaar gebruikt. Omdat veel „grens"kaden van het Groot-Waterschap tevens grenzen waren tussen Holland en het Sticht, komt de naam Hollandse kade op veel plaatsen terug.
Bij de T-splitsing gaat U rechtsaf. Prachtig is dit stuk natuur!
Er zijn hier veel hooilanden, die een rijke fauna aantrekken.
De konijnen rennen soms voor Uw fiets uit! Neem de tijd om langs de Hollandse kade Uw boterham te eten en dan ook een stukje te wandelen.
Als U werkelijk helemaal opgefrist bent, fietst U verder en gaat U aan het eind vlak voor de autoweg linksaf het weidefietspad op.

Kamerik-Houtdijken
U volgt dit tot aan de Houtdijk, waar U linksaf gaat. Kamerik-Houtdijken is weer een ander deel van Kamerik en het waren in vroeger tijden zelfstandige polders.
Ook op de Houtdijk staan enkele mooie boerderijen.
Na 400 meter gaat de weg rechtsaf naar de Rijn. Op de Leidsestraatweg gekomen gaat U linksaf. U fietst nu 800 meter langs deze drukke weg, maar gaat zo vlug mogelijk de brug over de Rijn over.

Onze leden uit de richting Harmelen kunnen linksaf naar huis en de anderen gaan rechtsaf Breeveld in.
Hoewel Breeveld geen officiële beschermde monumenten kent, is ook hier weer veel moois te zien, b.v. de goed onderhouden boerderij Breeveld 14, met z'n prachtige daklijst en makelaar bovenaan.
Eventueel kunt U nog op het jaagpad vlak langs de Rijn fietsen.
Aan het einde van Breeveld steekt U weer de Rijn over en gaat U aan de andere zijde via Geestdorp verder. Na ca. 1½ km bent U weer op het vertrekpunt, de Kruipin, aangekomen.

Fietsen tussen Bodegraven en Nieuwerbrug

door N. Plomp

De oude kerk

In de dorpskern van Bodegraven is slechts één gebouw dat de eeuwen getrotseerd heeft. Dat is geen wonder, want de geschiedenis van dit dorp is er een van vallen en opstaan.
De laatste gebeurtenis die van beslissende invloed was op het dorpsbeeld, was de grote brand van 31 mei 1870, die een groot deel van de bebouwde kom in een rokende puinhoop veranderde. Twee eeuwen daarvoor, op 28 december 1672, had het dorp een zelfde lot ondergaan. Ook de kerk was toen door brand vernield. Maar kerk en toren waren nu eenmaal steviger gebouwd dan de huizen, zodat het laat-gotische gebouw na de oorlog van 1672 weer hersteld kon worden.
Zoals het er in de achttiende eeuw stond, zo ongeveer staat het er nu nog. De kerk heeft een driebeukig schip en een langgerekt, eenbeukig koor met vijfzijdige sluiting. Tegen de noord- en tegen de zuidgevel van het schip is een kapel met puntgevel gebouwd. Na de brand van 1672 werd het interieur geheel vernieuwd. Slechts enkele grafzerken in de kerk zijn van oudere datum. Het orgel, in 1761 gebouwd door H.H. Hess en in 1772 door diens broer J. Hess uitgebreid, heeft een fraai gesneden orgelkast in Lodewijk-XV-trant met orgelgalerij. Verder zijn er uit de achttiende eeuw: vijf eenvoudige gestoelten, een houten portaalomlijsting, twee koperen kandelaars en een koperen lessenaar op het doophek. Ook op de eikenhouten preekstoel staat een koperen lessenaar. Tegen de zuiderzijbeuk is een achttiende eeuws portaal gebouwd. De consistoriekamer dateert uit 1829. Eveneens uit de negentiende eeuw dateren de tekstborden en naamlijsten van predikanten in de kerk.
Het gebouw heeft een houten tongewelf.

St. Galluskerk Bodegraven. Gezicht op de kerk vanuit het zuid-oosten door J. de Beyer, 1757.
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Ook wie slechts de buitenkant bezichtigt kan genieten van het fraaie resultaat van de restauratie die gereed kwam in 1972. De toren, die in 1973 was gerestaureerd, is het oudste deel van het gebouw. De romp zal dateren uit het begin van de vijftiende eeuw.
Te oordelen naar de profilering van de vensters stamt het koor van de kerk uit het eerste kwart van de zestiende eeuw. In een nis aan de oostzijde van het koor is in 1604 in tufsteen een tweetal teksten aangebracht. Uit de initialen eronder („G.Z.W.") blijkt dat dit het werk was van Ds. Gelein Segers (of: Zegers) van Wassenhoven, die hier toen stond. De door glas tegen invloeden van buiten beschermde tekst is nog grotendeels te ontcijferen.

Naar Nieuwerbrug
Wij beginnen onze tocht door de Kerkstraat en de Noordstraat en komen zo op de Noordzijde. Aan de Noordzijde is veel moois te zien. Nog voor we de bebouwde kom verlaten passeren we twee boerderijen en een landhuis van zo bijzondere betekenis dat ze een plaats op de landelijke lijst van beschermde monumenten hebben gekregen.

Eerst is er de boerderij „Heining en Dam" (Noordzijde 14). Een gaaf bewaarde hoeve uit de zeventiende of achttiende eeuw onder rieten wolfdak. Een voorgevel met vlechtingen, vensters met luiken en negenruitsschuiframen. Rechts een smal venster met middendorpel. Links op het erf een zomerhuis met zadeldak. Even verderop (Noordzijde 38), eveneens aan de rechterzijde, een achttiende eeuwse gepleisterde boerderij onder met riet gedekt wolfdak. Links een opkamer, rechts een smal venster met half kruiskozijn. Het zomerhuis, met een datumsteentje uit 1854, heeft een zadeldak tussen puntgevels.

Tweehonderd meter verder staat aan de overzijde het landhuis „Rhodus". Het achttiende eeuwse huis kreeg die naam in 1831, toen de Amsterdamse loodwitfabrikant Ter Meulen zich hier vestigde. Een kleinzoon van Ter Meulen legde later zijn jeugdherinneringen vast in een familieuitgave, die de bekende schrijfster Marie van Zeggelen stof bood voor haar roman „De wachters op het groene huis".

Boerderij „Schanszicht", Noordzijde 130. Coll.: Gemeentearchief Bodegraven.

Na Rhodus wordt als spoedig de bebouwing dunner en we zien dan aan de linkerzijde de ene fraaie boerderij na de andere. Er staan er maar enkele op de monumentenlijst, maar dat neemt niet weg dat er goed voor wordt gezorgd. Geen betere monumentenzorger dan een bewoner die erop gesteld is zijn bezit er goed uit te laten zien.
Dat wordt duidelijk bij deze boerderijen, waarvan er sommige namen dragen, zoals „Boerlust", die zijn naam dankt aan de omstandigheid dat halverwege de vorige eeuw de familie Boer deze hofstede in eigendom had. Na „Boerlust" zien we „Rhijnzicht", „Schanszicht" en „Walzicht", namen die voor zichzelf spreken als we even de blik naar de overkant laten dwalen, waar over de Oude Rijn de Wierickerschans ligt. „Schanszicht" (Noordzijde 130) staat op de lijst van beschermde monumenten.

Ook Noordzijde 135 is een beschermd monument. Het is een achttiende eeuwse boerderij die in het midden van de vorige eeuw is verbouwd. In het bovenlicht van de deur zien we een gietijzeren levensboom. Zowel de boerderij als het zomerhuis hebben een rieten wolfdak. Tegen het zomerhuis leunt een houten boenhok met pannen lessenaarsdak en op het erf staat nog een oude hooiberg, een verdwijnend verschijnsel nu het gras ingekuild wordt bewaard.
Drieëneenhalve kilometer van de kerk van Bodegraven komen we langs de hoeve „Vaders Wens" (Weiland 9). In een gevelsteentje staat het jaartal 1791. Woonhuis en stal hebben een hoog rieten wolfdak. In de voorgevel zien we vlechtingen en het voor deze streek kenmerkende drielichtsvenster, waarvan we op onze fietstochten nog vele andere fraaie voorbeelden kunnen zien.

Weiland 20, ook op de monumentenlijst, dateert uit het tweede kwart van de vorige eeuw. Ook hier vlechtingen in de gevel, vensters met vier- en zesruitsschuiframen en een rieten wolfdak.

Weiland 24 is de „Johanneshoeve" uit de achttiende eeuw, met een midden-negentiende-eeuws zomerhuis, met ingezwenkte gevel en een kroonlijst onder een pannen wolfdak.

En dan „Knodsenburg" (Weiland 26), de fraaie boerderij met het prachtige hek, talloze malen gefotografeerd. Zowel de naam als het rijk gesmede ijzeren hek in Lodewijk-XIV-vormen herinneren aan het einde van de zeventiende eeuw. „Knodsenburg" was de naam van een schans die in 1590 door Prins Maurits was opgeworpen bij Lent tegenover Nijmegen. In 1591 vonden er gevechtshandelingen met de Spaanse troepen plaats, die in het voordeel van Prins Maurits afliepen. Slechter verliep het in de oorlog van 1672 toen de schans door misleiding van de bezetting in Franse handen viel en werd geslecht. De geschiedenis van „Knodsenburg" onder Bodegraven is nog niet geschreven, we weten dan ook niet zeker of de naam hier pas na 1672 is ontstaan. Als dat echter het geval is, werd die naam misschien gegeven om daarmee te herinneren aan de schans bij Nieuwerbrug die in 1672 hetzelfde lot onderging als „Knodsenburg" bij Nijmegen. De schans te Nieuwerbrug, aan de westzijde van de Enkele Wiericke bij de Hoge Rijndijk, werd door de Staatse troepen onder kolonel Pain et Vin verlaten en vervolgens door de Fransen genomen en geslecht. Volgens overlevering heeft Prins Willem III, die in 1672 na een stadhouderloos tijdperk met de zorg voor de veiligheid van Holland werd belast, verblijf gehouden op „Knodsenburg". Dat is niet onmogelijk, zijn verblijf zou verband kunnen hebben gehouden met de werkzaamheden aan de Wierickerschans.
In de achttiende eeuw was „Knodsenburg" een buitenplaats, een boerderij met een woonhuis dat plaats bood aan de in de stad wonende eigenaar, als die er in de zomermaanden wilde vertoeven. In 1742 was hij eigendom van een inwoonster van Woerden, daarna werd Mr. P.L. Schippers te Gouda er eigenaar van. Schippers bezat ook bepaalde rechten (de ambachtsheerlijkheid) op Bodegraven. Later werd „Knodsenburg" eigendom van de Goudse burgemeester Mr. A.H. Metelerkamp, die in 1817 overleed. Let eens op de voor deze omgeving unieke hardstenen trap met balustrade, de levensboom in het bovenlicht, de versiering rond het bovenvenster, het rijk gesneden Lodewijk-XV-ornament boven dit venster en de versieringen aan de daklijst. Niet alleen de achttiende eeuwse Goudse regenten die hier hun zomerverblijf hadden, maar ook de negentiende eeuwse eigenaren die het woongedeelte zijn huidige vorm gaven, hebben hun stempel gedrukt op het uiterlijk -en ook op het interieur- van „Knodsenburg".

Inrijhek en boerderij „Knodsenburg", Weiland 26. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Verder fietsende door Nieuwerbrug komen we op de Bree. Op nummer 24 vinden we een boerderij uit het einde van de achttiende eeuw, met een hoog rieten wolfdak, opvallende rode vlechtingen, vensters met negen- en twaalfruitsschuiframen en een opkamer. Ook deze boerderij staat op de monumentenlijst.

Dan komen we in de buurtschap „De Gloeiende Spijker". Verder reikt de gemeente Bodegraven niet. Wij wenden de steven en gaan in het hartje van Nieuwerbrug over de tolbrug, waar u als passant zes dagen in de week betalen moet, maar op de zevende dag het hek wijd open vindt. Was u inwoner van de brandschouwerij van Nieuwerbrug, zoals schrijver dezes, dan zou de altijd vriendelijke brug- en tolwachter het hek gratis voor u openzwaaien. De brug is van de Nieuwerbruggers, en wie daar als vreemdeling gebruik van wil maken dient zijn steentje bij te dragen voor de instandhouding ervan. Zo zit dat.

Als u over de brug links afslaat en een blokje om fietst, kunt u genieten van het schilderachtige begin van de Hoge Rijndijk en van fraaie drielichtsramen aan de Korte Waarder. Maar deze fietsroute voert u over de brug rechtsaf, waar u al dadelijk aan uw rechterzijde tussen dijk en Rijn een monument aantreft (Graaf Florisweg 4), een boerderij uit het einde van de achttiende eeuw, net als De Bree 24, maar met een andere gevelindeling en met een deuromlijsting met gesneden consoles in Empire-trant.

Over de Dubbele Wiericke krijgen we aan de linkerzijde de polder Weipoort. Zo'n zeshonderd meter van de Rijn ligt daar de wipwatermolen van de 245 hectare grote voormalige polder. De molen heeft een vlucht van 27 meter; sinds 1938 is het scheprad door een stalen vijzel vervangen. De molen staat aan de „Put van Broekhoven", een plas die in de jaren dertig werd gegraven voor de winning van zand ten behoeve van de aanleg van Rijksweg 12 (A12). De grootste diepte is 23 meter. Vissen, surfen, duiken en varen is er verboden, maar gezwommen wordt er veel.
Tegenover de put, in een gepleisterd krukhuis, zien we een gevelsteen met het wapen van Leiden (twee gekruiste sleutels) en het jaartal 1619.

Twee boerderijen die aan de linkerzijde de aandacht trekken zijn Weipoort 30, fraai gerestaureerd, en Weipoort 29, met weer zo'n opvallend drielichtsvenster.

De Zuidzijde

Achter de Enkele Wiericke ligt de Wierickerschans. Aangelegd in 1673, nadat de oorlog geleerd had dat de Hollandse Waterlinie -die hier niet breder was dan de polder Weipoort tussen Dubbele en Enkele Wiericke- een sterker fort nodig had dan de schans die door kolonel Pain et Vin onverdedigd was verlaten. Tot 1960 heeft de Wierickerschans deel uitgemaakt van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De grachten zijn ongeveer zestig meter breed. In de gebouwen achter de wallen waren kazernes, buskruitmagazijnen, een buskruitkuiperij en een patronenmagazijn. De buskruitmagazijnen, waarvan er één muren van 67 centimeter dik heeft, konden resp. 200.000 en 177.500 kilo buskruit bevatten, het patronenmagazijn 13.500.000 stuks. Het kruitmagazijn dateert uit de jaren 1747-1748. Achter de natuurstenen toegangspoort, even oud als de schans zelf, maar in 1783 gewijzigd, zien we twee witgepleisterde paviljoens oprijzen die aansluiten aan lage, langwerpige vleugels, daterende uit de jaren 1828-1830.

De Wierickerschans heeft zijn functie als verdedigingswerk verloren en dient nu nog als opslagplaats van defensiegoederen. Het hek blijft daarom nog gesloten. Het gehele complex staat op de monumentenlijst.

Fort Wierickerschans.
Coll.: Gemeentearchief Bodegraven.

Boerderij „Raadwijk", Zuidzijde 71. Coll.: Gemeentearchief Bodegraven.

Wat verderop zien we de midden-negentiende-eeuwse boerderij „Raadwijk" (Zuidzijde 71), ook een monument, met een zomerhuis in dezelfde stijl. De ingezwenkte gevelvorm zagen we ook aan de overzijde van de Rijn („Johanneshoeve", Weiland 24), maar hier hebben de gevels zogenaamde hoeklisenen, in pleister gebosseerd. De dubbele deur met houten omlijsting met gesneden consoles onder het hoofdgestel, doet denken aan die van de boerderij aan de Graaf Florisweg 4, waar wij zoëven langskwamen. Let u ook eens op het houten boenhok, op de bijzondere lengte van de stal die aan het zomerhuis is gebouwd en op de ouderwetse tuininrichting. Een lust voor het oog!

Boerderij Zuidzijde 50. Coll.: Gemeentearchief Bodegraven.

Dat geldt ook voor de herenboerderij aan de Zuidzijde 50. Een grote woning uit het derde kwart van de achttiende eeuw. De deur en de omlijsting zijn in Lodewijk-XV-trant. Opvallend zijn de brede, korte stal, die achter tegen het huis is aangebouwd, en de beide van omstreeks 1800 daterende stallen voor het gerei, ter linkerzijde.

Boerderij „Zomerlust", Zuidzijde 27.
Coll.: Gemeentearchief Bodegraven.

Merkwaardig van vorm is de boerderij „Zomerlust" (Zuidzijde 27).
Het woonhuis heeft lage vierruitsramen beneden, met nog lagere zesruitsramen op de verdieping, alles met geprofileerde hardstenen vensterdorpels. Deze boerderij, evenals de beide voorgaande een monument, dateert uit het midden van de vorige eeuw. In verhouding tot de raamhoogte is de deurpartij bijzonder groot. In de linkerstijl van de deuromlijsting, die Lodewijk-XVI consoles heeft en op hardstenen neuten rust, is een grappig raampje aangebracht. Ook deze boerderij heeft nog een boenhok.
Het is de laatste monumentale boerderij voor we weer de bebouwde kom van Bodegraven bereiken, waarmee een eind komt aan onze fietstocht langs een route die niet veel kilometers telt, maar des te meer monumenten!